

AZGELİŞMİŞLERDE DEĞİŞİM VE KİTLE HABERLEŞMESİ

Yazan : Asis. Ünsal OSKAY

Dünya siyasasında azgelişmiş ülkelerin ağırlıkları hissedildiği günden beri bu ülkelerin kalkınmaları üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Özellikle 1950'li yıllarda yoğunlaşmaya başlayan bu çalışmalar, önceleri, ekonomik kalkınma sorununa önem vermiştir. Yeni bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerdeki siyasal seçkinler, ülkelerinin halklarına bağımsızlığın hemen ardından «daha iyi bir dünya»nın geleceğini söylemişler, ve halklar bu umutla kurtuluş savaşlarının çok güç günlerine katlanmıştır. Ancak, kurtuluş savaşlarının başarısını izleyen yıllar hızla geçtiği hâlde çoğu ülkede umutlar gerçekleşmemiştir. Bu durum, bilim adamları çevresinde 1950'li yılların düşüncelerinden oldukça farklı düşüncelerin gelişmesine yol açmıştır. Hindli *Padhye*, halk kitleleri le azgelişmiş ülke aydınları arasındaki ayırışmanın sonucu olan «aydınların yabancılaşması ve tecritlenmesi» sorunundan (1) söz etmeye başlamış; Amerikalı *D. Lerner* ise «yükselen bekleyiş ve umut yılları» olan 1950'ler yerine, 1960'lı yıllardan itibaren çoğu azgelişmişlerde «yığınlaşan umut kırıklığı yıllarına gelindiğini» söylemeye başlamıştır. (2)

Azgelişmişlerin bu güçlüğü, şimdilerde, kalkınma sorununu sadece bir iktisadi sorun olarak ele almanın noksanını göstermeye yaramış; modernleşme, sosyal değişim, kültür değişimi gibi süreçlerin eşliğinde gerçekleştirilmeyen bir kalkınma çabasının daha gelişkin ve dengeli bir toplum sağlamayacağı anlaşılmaya başlanmıştır. Her toplumun her zaman belli bir hızla değiştiği basit bir gerçektir. Ancak, azgelişmiş ülkelerin bugünkü «değişim» is-

---

(1) Prabhakar Padhye, «**The Intellectual in Modern Asia,**» Bknz : «The Intellectuals,» Der. George B. de Huszar, Illinois, Free Press of Gelencoe, 1960, s. 433.

(2) Daniel Lerner, «**Toward a Communication Theory,**» Bknz : «Communication and Political Development,» Der. L. Pye, Princeton, Princeton University Press, 1963, s. 331.

teklerini iyi tanımlamak gereklidir. Bunun için ise iki noktaya öncelikle işaret etmekte yarar vardır: (a) az gelişmişlerdeki değişim sadece iktisadi bir gelişme anlamında değil, sosyal ve kültürel anlamları da kapsayan bir değişimdir; (b) az gelişmişlerdeki değişim, *W. Schramm*'in belirttiği gibi, ne tarih içinde kendiliğinden, güdüm-süz, ve yavaş bir değişimdir, ve ne de yabancı bir istilâcı kuvvetin zorla uygulamak istediği dıştan-güdümlü bir değişim. İstenilen «tarihsel değişimin ölçülü ritminden hızlı, zora dayanan değişimden daha barışçı...çok sayıda insanların katılmalarını...bilgi edinerek bu değişim sürecine gönüllü olarak yardımcı olmalarını sağlayan» bir değişimdir. (3)

Bu sorunların Türkiye için de önem taşıdığı kuşkusuzdur. Ancak, sorunun Türkiye'de yeni yeni anlaşılmaya başlanılan yanı, kalkınma, modernleşme, ve kültür değişiminin «komünikasyon» ile olan ilişkileridir. Gerçekten, komünikasyon ile sosyal değişim arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Zira, bir yandan *Bohannan*'ın belirttiği gibi, «toplumdaki belli siyasal, ekonomik, ve sosyal yapıya bağlı olan 'reward' sistemindeki değişiklik» kültür yenileşmesinin başlıca etkeni olurken; diğer yandan, *Lerner*'in ifadesince «toplum içindeki bireyler ve sosyal gruplar arasındaki nimet ve külfet eşlenmesine bağlı olan kalkınma» da yeni yatırımları sağlayan gelir artışı gibi, yeni sosyalizasyonu ve kurumlaşmayı sağlayacak olan yeni kamu komünikasyonuna bağlı bulunmaktadır. (4)

Bu ilk satırlarda «vitrinler gibi» çok kısaca sözünü ettiğimiz sorunları ilerki sayfalarda daha etraflı olarak ele almaya çalışacağız. Şimdilik, bu sorunları ele almak için sırasıyla «toplum», «toplum ve kültür», «sosyal değişim» konuları üzerinde durmamız gerekmektedir.

TOPLUM VE KÜLTÜR :

Toplum, «birlikte yaşamayı ve birlikte çalışmayı öğrenmiş, örgütlü, ve ortak amaçları olan insan grupları» olarak tanımlanabilir. İnsanlar, «birlikte yaşamak ve çalışmak için birbirleri ile olan ilişkilerini ifade eden formel kurallara muhtaçtırlar.» (5) Temelin-

(3) Wilbur Schramm, «**Mass Media and National Development**,» Stanford, Stanford University Press, 2. B., 1965, s. 115.

(4) Paul Bohannan, «**Social Anthropology**,» New York, Holt, Rinehart and Winston, 1965, s. 19; D. Lerner, «**Toward a Communication ...**,» Bknz : L. Pye, «Communication and Political Development,», s. 348-49.

(5) George M. Foster, «**Traditional Cultures : and the Impact of Technological Change**,» New York, Harper and Row, 1962, s. 10-11.

de insan bulunan toplumlar ise, bu yüzden, «sosyal bilimcilerin gözlemledikleri davranışları içeren *kalıplaşmış ilişki düzenlemeleri*; toplum üyeleri arasındaki günlük ilişkilerin akışını düzenleyen ve tanımlayan *bir sistem*, bir *örgütlenme*, veya *bir yapı*» olarak düşünülebilir. (6) Sosyal yapı ise, aile, din, politik veya ekonomik sistem gibi *kurumlara* dayanır. Kurumlar ise, bireylerin birbirlerine karşı konumlarını (position) tanımlayan *statü'lere* dayanır. Konumlara yüklenen *fonksiyona* gelince, bu, her statü'ye uygun düşen *rolleri* veya davranış biçimlerinin belirlenmesini sağlamaktır.

Toplumun oluşumu kültür sosyalizasyonunu gerektirir. Bireyden başlayacak olursak, «bireylerin kişilikleri, kültür, ve nihayet toplum dediğimiz şeyleri birbirlerinden ayırt etmek güçtür.» *Bohanan*'ın dediği gibi, «bunların her biri aynı şeyin farklı görünümüleriyle ilgilidir, ve bu *aynı şey* tek bir birim hâlindeki insan değil, daha karmaşık bir varlık olan *sosyal davranıştır*.» (7) Sosyal davranışlar, en azından iki insanın birlikte varlığını gerektirdiğinden, toplumun başlangıcı için temeli teşkil ederler. Ayrıca, «bu en az iki kişi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini sağlayan ortak beklentileri; yani ortak kültürü; ortak bilgiyi şart kılarlar.» (8)

Kültür, bir kere toplum üyeleri arasında ortaklaşmayı sağladıktan sonra toplumun işleyişini düzleştirir ve rahatlaştırır. Zira, *Foster*'in dediği gibi, kültür toplum içindeki bireylerin arasındaki ilişkileri öylesine düzenler ki, bireyler arasında «blinçli olmayı bile gerektirmeyen» kurallaşmış davranışlar teşekkül eder ve kişiler-arası ilişkilerde bireylerin diğerlerinden ne bekleyebilecekleri, diğerlerinin beklentilerini nasıl karşılayabilecekleri bilirlilik ve *rutinlik* kazanmış olur.

Toplumdaki bireylerin ve grupların diğer bireyler, diğer gruplarla ilişkilerinin bu şekilde düzenlenmesi ise, kişiler veya gruplar arasındaki karşılıklı eylemlaşmelerin vakit kaybetmeden, toplum istikrarını *bozacak anlaşmazlıklar çıkmasına zaman ve lüzum bırakmadan, gerçekleştirmelerini sağlar. Kişiler, veya gruplar arasındaki ilişkiler* ise, dinsel konulardan, en ileri işbölümüne dayanan bir üretim çalışmasına kadar uzanabileceğine göre, kültürün «bütün araçları ve kullanım tarzlarını, teknikleri, sosyal kurumları, inançları, güdüleri, ve değer sistemlerinin bütününe kapsaması gerekir.» (9)

(6) İbid, s. 11.

(7) Bohanan, a.g.e., s. 15.

(8) İbid, s. 16.

(9) Foster, a.g.e., s. 11 .

Kültürün bu genel kapsayıcılığı öylesine etkindir ki, toplumların karakteristiklerini belirleyen coğrafya, biyoloji ve demografi şartlarının yanısıra kültür faktörünü de hesaba katmak gerekir. Coğrafya, biyoloji ve demografi şartlarının yanısıra, kültür sosyalizasyonu süreci ile, önce insanlar arasındaki ortak değerler, inançlar, ve normlar yaratılır; daha sonra da aynı toplumun bir kuşağından sonrakilere kültür aktarılması başlar. Kültürün oluşumu, demek ki, sosyal bir hayata *katılma*'yı gerektirmektedir. «Kültür davranışları bir gruba üyelikle öğrenilir ve paylaşılır,» ve «kültür bir gruplaşma ürünü bilgi olarak bir kuşağın denem - bilgilerinden sonraki kuşakların yararlanmalarını sağlar.» Bu yüzden de «en ilkel bir toplumda bile, kültürel katılım bireye kendi yaşamı boyunca edinebileceği bilgilerden kat kat fazlasını sağlar.» (10)

KÜLTÜR GÖRÜNÜMLERİ :

Ross'un belirttiğince, değerler, inançlar, ve normlar diye üç ögesi olan kültürün «idea»ları *değerler* ve *inançlardır*. Davranışlara yönelen; «şey»lerin yapılmasını kurallayan usuller ise *normlar*'dır. Bu üç ögesi ile kültür, toplum ile, toplumun konulmuş bulunduğu maddi ortam arasında da bir bütünleşme yaratır. Maddi ortamın kullanım ve istismarını sağlayan teknolojik olanaklar veya toplumun ekolojik özellikleri ile kültür yapısı, meyvanın içi ile kabuğu gibi birbirlerini tamamlarlar. Bu bakımdan, her kültür, ilgili olduğu toplumun kültür dışı şartları hesaba katılarak değerlendirilebilir. Kültürel relativistlerin değindikleri gibi, hiçbir kültüre diğerinden daha *iyi*, daha *yüksek* bir kültür gözüyle bakılamaz. Keza, inançlar, sosyal kurumlar, ve sosyal davranışlar arasında da bir bütünleşme vardır. *Foster*'in dediği gibi, «kültür, mantığı gereği, bütünleşmiş, fonksiyonel ve anlamlı bir olgudur»; ama hiçbir toplumda kültür öğeleri arasında mutlak anlamda bir uyum beklenemez.» (11) Dolayısıyla, bütünleşme ve uyum, mutlak anlamının dışında ve o da bir baskı veya zora (*stress or strain*) dayanarak bulunur. Bu yüzden de, hangi kültürde olursa olsun, kültür yapısında belli oranda bir dağınıklık ve mantıkî tutarsızlık bulunur. Bunun sebebi ise, «kültürün bütün öğelerinin aynı hızla değişmemesidir.» (12)

(10) H. Laurence Ross, «*Perspectives on the Social Order*,» New York, McGraw-Hill, 1963, s. 85-86.

(11) Foster, a.g.e., s. 19-20.

(12) İbid, s. 19.

Kültür değişimi ile ilgili sorunları kolay anlamak için, kültürün kendi içinde mantıkî bir tutarlılığı olduğu görüşünü kabul etmekte pratik yarar vardır. Bununla beraber, bu sorun üzerinde çok kısa olarak durmak gerekir. Kültür ile ilgili en önemli gözlem, «kültürün kalıplar içinde olması...değerler, normlar ve inançların kültür içinde hiyerarşik bir yapıya uygun dizilenmeleri»dir. (13) Kalıplanma, kültürün kendi içinde tutarlı olma eğiliminde tezahür eder. Keza, belli bir değer, ilgili birkaç inanç ve normca desteklenmesiyle de tutarlılık sağlamaya çalışılır : kültür ortamı «içki içmek fenadır!» diyorsa, büyük bir olasılıkla o kültür ortamında «genel yerlerde içki içmek yasaktır!» şeklinde bir normla, içkiye yakıştırılan «fena» değerine tutarlı kalma çabası gösterilecektir.

Kuşkusuz, kültür öğeleri arasında kurulmaya çalışılan bu tutarlılığın amacı, *sosyalizasyon, kültür edinimi ve toplumdaki teknoloji ve usuller*, arasında da bir tutarlılık yaratmaktır. Toplum içindeki «bireylerin sosyalizasyonu, bireylerin kültür edinmeleri (enculturation) ve toplum içinde aynı veya benzer usul ve teknolojinin dağılımı arasında olması gereken denge ise, bireylerin ortak yaşama tarzına, veya bir başka deyimle, sosyal ilişkilere diğer bireyler kadar iştirak etmelerine bağlıdır.» (14)

Bireyler veya bazı grupların sosyal hayata tam katılmamalarına bağlı olarak ortaya birçok sorunlar çıkar. Bunların başlıcaları *alt-kültürler ve sapık kültürlerdir*. Alt-kültürler, Ross'un belirttiği gibi, «her toplumda bulunan başat kültürden farklı olmakla beraber, o'na karşıt olmayan...toplumdaki başat sosyal grup dışındaki alt-gruplara ait» kültürlerken; sapık kültürler, toplumdaki bazı sosyal grupların, toplumun başat kültürüne karşıt ve o'nunla çelişken kültürleridir.» (15) Bunlar için örnek verilmesi gerekirse, birinci kültürler için bir ülkedeki azınlıkların kültürleri; ikinci tiptir kültürler için ise homoseksüellerin, hırsızların kültürleri gösterilebilir.

KÜLTÜR SOSYALİZASYONU ve «ACCULTURATION»

Hiçbir kültürün muhtevası değişmez değildir; daimî değildir. Zaman içinde her kültürün içerikleri (item) değişir; bazıları atılır, bazı yenileri dışardan alınır veya yaratılır. Kezâ *kültür kalıpları* da yenilenir. Kültür yenileşmesinin özü olan *bir kültüre yeni*

(13) Ross, a.g.e., s. 109.

(14) Bohanan, a.g.e., s. 16-17.

(15) Ross, a.g.e., s. 113-14.

içerikler girmesi olayının iki dayanağı vardır : bunlardan birisi, c toplum içinde yapılan *buluşlar*; diğeri ise, *kültür içerikleri dağılımı* yoludur. Ross'un belirttiği gibi, «diğer toplumlardan en fazla tecrit olmuş toplumlarda bile, bir kültürden diğer kültüre, *içerik dağılımı* süreciyle, yeni kültür içerikleri dahil olur.» (16)

Foster'in işaret ettiği gibi, yerel yenilemeler ve buluşlardan sonra, kültür değişiminin başlıca kuvvetlerinden biri olan ödünçlenme, daha çok, yabancı kültürlerle sıkı ilişkileri olan toplumlarda olur ve bu toplumlarda yeniliklerin algılanması ile ilgili sebepler yüzünden, yeniden yorumlama çabalarının sonucu olan *syncretism* sorununu yaratır. (17)

Kültür edinimiyle ilgili sorunları ele almadan önce kültür edinimi yollarını hatırlamakta fayda vardır. Kültür edinimi, *sosyalizasyon*, *asimilasyon*, ve «*acculturation*» yolları ile olur. Aralarında farklar vardır.

Sosyalizasyon, bireyin belli bir kültürü yaşaması ve davranışlarının bir görünümü olarak bu kültürü alabilmesi için gerekli olan bir yetiştirilme sürecidir.

Asimilasyon ve «*acculturation*» ise, sosyalizasyonun sağladığı ortak kültürü edinmeyi amaç edinirler; ama hem sosyalizasyondan, hem de biribirlerinden bazı bakımlardan farklıdırlar. Asimilasyon, bireyin kendi ilk kültüründen ayrı bir kültürü öğrenme sürecidir. Yani; kendi ilk kültürüne sosyalize olmuş bir birey, bu kere, kendi ilk kültüründen farklı bir kültüre, ve ikinci kere, sosyalize olmaktadır.

«*Acculturation*» ise, kendi ilk kültürlerine sosyalize olmuş bir grubun, bir toplumun, kendi kültürlerinden farklı bir ikinci kültüre ait olan öğeleri alması, dış kültüre benzemeye çalışması sürecini ifade eder. Örneğin; Batı kültürünü almaya çalışan bir az gelişmiş ülke halkı, veya aydınlar grubu gibi.

Aynı toplum içinde doğmuş olan fakat henüz sosyal bir varlık kazanmamış bulunan «çocuk»tan itibaren sosyalizasyon devam eder. *Birincil sosyalizasyon* sürecinde çocuk, ailesi, arkadaşlarıyla oynadığı oyunlar (game), veya kendinden önceki kuşaklara ait çocukların da tek tek oynadığı oyunlar (play) oynayarak sosyalleşmeye başlar. Bu sosyalizasyon, *ikincil sosyalizasyon* sürecinde ise,

(16) İbid, s. 125.

(17) Foster, a.g.e., s. 25 ve 27-28.

okulda, iş yerinde, kütüphanelerde, kitle komünikasyonu içinde devam eder. (18) Hatta, ölüme kadar gider, ve ölüme kadar ki bütün bir yaşam insanın tamamlamaya gücünün yetmediği bir sosyalizasyon süreci olarak kalır. Zira, Ross'un dediği gibi, «toplumdaki kültür her zaman değiştiğinden, öğrenilen kültürün de her zaman yeniden öğrenilmesi gerekir,» ve «bazı özel hallerde öğrenilmesi gereken kültürel bilginin miktarı ömürü aşar.» (19)

Kültür edinimi ile ilgili olarak çağımızın en büyük sorunu ise, kuşkusuz, «*acculturation*» alanında ortaya çıkmaktadır. «*Acculturation*»u yaratan, iki toplum arası kültürel ilişkiler eskiden de vardı. Ancak, eskinin ilişkileri bir devletle, diğer devlet arasındaki ilişkilerin gerektirdiği sınırları aşamazken, günümüzdeki toplumlar arası kültürel ilişkiler siyasal, milli, veya etnik sınırlarla bitmeyen bir biçim kazanmıştır. Ayrıca, «*acculturation*» sorunu, eski günlerdeki sömürge Hindistan - sömürgeci İngiltere ilişkisinin gösterdiği gibi dar bir özden uzaklaşarak, bugün, «*bilimsel kültürü olan ülkelerle,*» «*bilim - öncesi kültür düzeyindeki ülkeler*» arasındaki ilişkilere dayanan, özü itibarıyla çok farklı bir sorun haline gelmiştir. Nitekim, 1930'lardan beri, önceleri antropolojistlerin ortaya attıkları bu sorun, günümüzde «bütün etnik ve siyasal sınırların ötesinde, bilimsel ve teknik bilgilerin evrenselleşmesi ile ilgili bir sorun olarak ele alınmaktadır.» (20)

Burada unutulmaması gereken nokta «her çeşit kültürel içeriklerin dağılgan olduğu...ancak, bununla beraber pratikte kültürel içeriklerin her çeşidinin aynı hızla -başka kültürlerle- yayılmadığı ...ve yayılmanın en yüksek hızla olduğu alanların teknoloji ve teknik üretimlerin sonucu olan *şeyler* alanında olduğudur. Ross'un işaret ettiği gibi, «felsefi ilkeleri ve estetik formları gibi kültürel içeriklerin adaptasyonları ise sadece büyük - total - sosyal çözümler döneminde mümkündür.» (21) Toplum yapısında «total» bir çözümlenme olmadıkça değer sistemleri üzerinde genel bir kapsayıcılığı olan felsefi ilkelerde, veya estetik formlarında değişme güç olur.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, «*acculturation*» şeklindeki kültür değişmelerinde, halkın yeniliği kabul veya reddetmesi, halkın yeniliği ne şekilde yorumlayacağına bağlıdır. Yenilik, «biçim, fonksiyon ve anlamı itibarıyla her toplumun kendi kültürel

(18) Ross, a.g.e., s. 136.

(19) İbid, s. 151.

(20) Foster, a.g.e., s. 26.

(21) Ross, a.g.e., s. 125.

şartlanmasına göre çok farklı şekillerde algılanabilir.» (22) Yeniliğin çok açık bir biçim içinde gelmesi hâlinde bile, orijinal fonksiyonlarından başka fonksiyonlara bağlanarak algılanıp, yorumlanması mümkündür. Örneğin *Barnett'in* California Kızılderilileri üzerinde yaptığı bir araştırmaya atıfta bulunan *Foster'in* belirttiği gibi, Kızılderili kadınlar arasında saç kıvrırma gibi adetlerin tutunmamasının sebebi, saç kısaltmanın bu toplumda ölü arkasından yapılan bir matem, bir yas ifadesi olmasındandır. Burada, yenilik *biçimi açısından farklı* yorumlanarak, farklı fonksiyonlara bağlanmış ve reddedilmiştir.

Ülkelerinde kültür yenileşmesi olan sosyal bilimcilerin, veya bu gibi ülkelerde çalışan yabancı uzmanların bir tavsiyesi ise, gene bu farklı yorumlama süreciyle ilgilidir. İlerde kendisinden daha geniş söz edeceğimiz *Papa Büyük Gregory'nin* «pagan» Britanya'daki din adamlarına yaptığı tamimden beri bilinen bir gerçek. topluma giren bir dış kültür içeriğinin, yeni toplumda yeniden yorumlanmaya uğrayacağıdır. *Syncretism* denilen ve İlk Hristiyanlığın en büyük başarısını sağlayan bu süreçler «pagan dinine bağlı toplumların geleneklerine hristiyanlık öğretisi kazandırılmış» (23), ve bu toplumların ilk tepkisi önlenmiştir. Kezâ, Amerika Birleşik Devletlerindeki Katolik Zencilerde Afrika dinlerinin Tanrıları devam etmektedir. Fakat, Afrika dininin Tanrıları, Katolikleşmiş Zenci topluluğunda Hristiyan Azizlerinin özellikleriyle doldurulmuştur. Azgelişmiş ülkelerin değişimleri hakkında çalışmalarıyla ünlü *Prof. Foster, Syncretism* sürecinden yararlanma olanağını şöyle ifade etmektedir :

«Plânlı kültür değişimi stratejisi için *syncretism'den* alınacak ders vardır : yeniliğin kabul edilme olasılığı, alımcı grubun kavramsal izafet çerçevesinde oluşacak olan *yeniden yorumlama'ya* bağlıdır. Yenilikler, bu yeniden yorumlamaya uygun düşerse, değişimin olabilme ihtimali artar.» (24)

Bu noktaya dikkat edilmemesi hâlinde ise, «yabancı kültürle ilk temasta halk kitleleri toptan red ve kaçınma; aydınları ise toptan kabul ve geleneksel kültürlerinin değerlerinin reddine» giderler. «Yabancı kültürü benimsemek ve ülkeyi ekonomik denetimleri altında tutan yabancılar gibi olmak ülkeyi yönetenler ara-

(22) Foster, a.g.e., s. 27.

(23) İbid, s. 28.

(24) İbid, s. 28.

sında yaygın bir tutku hâline gelir.» (25) Fakat, kısa bir süre sonra anlaşılır ki, kompleks bir yapıdan uzak basit ve gelişmemiş bir toplumun üyelerinin kompleksleşmiş bir toplumun kültürüne adapte olabilmeleri mümkün değildir. *Foster*'in tezine göre, dış egemen kuvvetin kullanacağı bazı kısıtlamaların da bunda rolü olmakla beraber, asıl, kültürel ve psikolojik nedenler yüzünden ülkedeki yönetici seçkinler bile bir süre sonra, kendi kültürlerinin bir tehdit karşısında kaldığını düşünmeye başlarlar. Bunun ardından ise, «bu tehdit karşısında ikame edebilecekleri şeyleri olmadığından, seçkinler kendilerini güvensizlik içinde duymaya başlarlar, ve birkaç şekilde ortaya çıkabilecek olan tepkide bulunma» durumuna gelirler. (26) Ülkedeki problemleri gerektiği gibi anlayamayan seçkinler, bizim ileride önermek istediğimiz çözüm yolunu görmezlikten gelerek, ters bir düşünce ile, «yabancı kültürünün reddi ve eski günlerin temel değerlerine dönme ve bunların yeniden ihya edilmesi» gibi hükümlere varan bir *milliyetçilik görünümü-lü gerici hareket'e* saplanırlar. Oysa bu ülkelerin ihtiyaç duydukları, bu tür milliyetçilik avuntuları değil, «toplum içindeki bilginin artışı ve doğal ortam üzerinde etkinlik kurabilme» (27) anlamındaki sosyal değişimi başlatabilmektir. Diğer yandan, tarımsal yapının ve geleneksel değerlerin ağır bastığı bu ülkelerde yapılacak olan bir sosyal değişme programının herşeyden önce tarım sektöründen -kırsal nüfustan- işe başlamak zorunda olması da işi güçleştirmektedir.

Tarım sektörünün bu güçleştirici etkisini belirten *Schramm*, «ekonomik ve sosyal değişimde, değişiklik önce tarımda başlar... [bu alanda ise] kültürel bağlar çok kuvvetlidirler ve tarım hayatı yüzyılların geleneklerinde kök salmış, son derece bütünleşmiş bir hayat tarzıdır» demektedir. (28) *Margaret Mead* ise, tarım alanındaki nüfusun dinsel tören, inanç, büyü, sihir gibi işlerle uğraşmasını «tarım uzmanlarının boş bir enerji kaybı saymaları»na değinmekte, ve «köylü için, bunların çalışmaya bağlayıcı ve tarımcının sık sık karşılaştığı güçlükleri, endişeleri hafifletici şeyler» olduğunu belirtmekte, şunları söylemektedir :

«...tarım uzmanlarının gözünde tapınma, sihir, din, büyü gibi işlerle uğraşılması, zaman ve enerji tüketmek,

(25) İbid, s. 41.

(26) İbid, s. 41.

(27) T. B. Bottomore, «*Sociology.*» New Jersey, Prentice-Hall, 1963, s. 266.

(28) Schramm, «*Mass Media and ...*,» s. 116.

bir kayıp gibidir... Fakat köylü için bunlar çalışmaya bağlayıcı, tarımcının sık sık karşılaştığı endişeleri hafifletici şeylerdir... [Geleneksel ülkelerin çoğunda] tarım sektörü geçim kapısından çok, bütüncül bir hayat biçimidir...bunun sonucu şudur : tarım alanındaki yenilik, sadece üretim açısından değil, fakat tarımcının hayatının diğer kesimlerinde o'na ne getireceğine bakılarak değerlendirilmektedir.» (29)

Kısacası, bağımsızlık kazandıktan sonraki ilk umutları izleyen dönemin bir kırgınlık dönemi olmaması için, «gelişme» ve «sosyal değişim» konularında hesaplı hareket edilmesi gerekmektedir. Bu ise, herşeyden önce bir *toplumsal iletişim ihtiyacı probleminin çözümü* demektir.

SOSYAL DEĞİŞİM VE SORUNLARI :

Sosyal değişim kavramını bu konularda kullananlar, genellikle, eski toplumdaki hayat ve zihniyetin yerine, ileri toplumlardaki hayat ve zihniyete sahip olacak bir toplum yaratma süreci için bu kavramı ileri sürmektedirler. Ancak, çoğu kere, «sosyal değişim» ile «gelişme» anlamları itibariyle birbirlerinden ayırt edilmeyecek şekilde kullanılmaktadır. Biz, kavram tartışması yapacak durumda olmadığımız için, anlatılmak istenilenleri belirtmekle yetineceğiz. Örneğin sosyolog *Bottomore'un* «gelişme» diye belirttiği, bilgi ve etkinlik ile ilgili özelliklerin değişimidir : «*gelişme* terimini uygulamamız doğru olan ilişkin iki sosyal süreç vardır : bunlar, *bilginin büyümesi*; ve ekonomik ve teknolojik etkinlikle görülür hâle gelen, *doğal ortam üzerinde insanın kontrolünün artmasıdır.*» (30) *Bottomore*, «gelişme» kavramının son yıllarda eskisinden farklı bir anlamda kullanıldığını; *endüstrileşmiş toplum olma, veya olmama göstergelerine bağlı bir durumu ifade ettiğini* belirtmektedir. Bunun anlamını daha açığa kavuşturmak için ise, *Bottomore'un*, «insanın üretim gücünün artması»ndan söz ettiği söylenebilir. (İbid).

İnsanın üretim gücünün artışı ise, üretim ilişkilerindeki değişmelere bağlıdır; üretim gücünün artması, üretim ilişkilerindeki değişmelerden ayrı düşünülemez. Sosyal organizasyonun bütün parçaları arasında karşılıklı eylemleme vardır. Bu yüzden «sosyal değişim» diye bir oluşum düşünüldüğünde bütün toplum özelliklerinde, insanın bütün özelliklerinde bir değişim düşünülmeli-

(29) İbid, s. 117.

(30) *Bottomore*, a.g.e., s. 266.

dir. Toplumların özellikleri ile, değişim oluşumunun işleyişi arasında bağıllık vardır. Örneğin; *Bottomore*'un dediği gibi, «Avrupa toplumlarının feodal ve mutlakiyetçi oldukları devirlerde sosyal değişim daha yavaştı ve o devirlerin Avrupa toplumlarında ... *ancien regime*'in sonunda bile âdetlerin tiranlığından» söz ediliyordu. (31) Fakat, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretim teknolojisi ve üretim ilişkilerindeki kaçınılmaz hızlı değişiklikler, toplumların sosyal yapılarını olduğu kadar kültür yapılarını da hızla değiştirmeye başlamıştır. *Bottomore*'un bu konudaki açıklamasına göre, bu hızlı değişmeyi, 19'uncu Yüzyılın başlıca özelliği olan «bilgi artışı» ve «sosyal çelişkilerinin artışı» olaylarına dayandırmak mümkündür. Bilgi artışı, 17. Yüzyıldan beri sosyal değişmelerin bilinen etkenlerinden biri olmuştur. Fakat, sosyal çelişkilerinin artışı, 19. yüzyılda önceki yüzyıllardan farklı bir özellik kazanmıştır. Önceki yüzyıllarda, önce toplumların içinde bir çelişki başlamış ve uluslaşmayı sağlayan daha büyük toplumsal birimlerin kurulması tamamlanmıştır. Modern yüzyılımızda ise, ülkeler arası çelişki toplumların ekonomik ve siyasal yapılarını, sosyal politikalarını, davranış normlarını etkilemekte ve değiştirmektedir. En önemlisi ise, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmaya başlayan ve bilinçlenen sosyal gruplar arası çatışma ise bir çok büyük değişmelerin başlıca sebebi olmuştur. Örneğin, *Bottomore*'un yorumuna göre, Batı demokrasisinin doğuşu bile sosyal gruplar arası çatışmanın bir ürünüdür. (32)

Üretim ilişkileri ve tekniğindeki değişmelerle, kültürel ve sosyal kurumlardaki değişmeler de paralel oluşurlar. Belli bir üretim düzeyinde, toplumun yasaları, normları, töreleri gelenekleri değerleri, veya «merkez değerleri» birbirlerine bağlı olarak değişirler. *Malinowski ve Radcliffe — Brown*'ın yaptıkları çeşitli saha araştırmalarının gösterdiği gibi ilkel toplumlarda din ve dinsel törenlerin fonksiyonu toplumsal tutunum [*cohesion*] sağlamaktır. *Raymond Firth*'ün *Tikopia*'da; *Radcliffe - Brown*'ın *Trobriand*'da yaptığı incelemeler -ki bu toplumlardan *Tikopia* ataerkil, *Trobriand* ise anaerkildir- toplumsal tutunumun aslında kişiler, aileler, klânlar çapındaki üretim faaliyetlerini, dinsel liderler, ve siyasal liderlerin fonksiyonlarını düzenlediğini göstermektedir. (33)

(31) İbid, s. 215.

(32) İbid, s. 279.

(33) Geniş bilgi için, Bknz : George C. Homans, «*The Human Group*,» New-York, Harcourt, Brace and World, 1950, s. 313-333; Ünsal Oskay, «*Kitle Haberleşme Teorileri ve Araçları*,» Ankara, S. B. F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu, (teksir), 1968, s. 54-84.

Dinsel alanla, moral alanın birbirinden ayrıldığı; hatta bu iki alan arasında önemi ayrılmaların (diversity) çıktığı yüzyılımızın modern toplumlarında da durum aynıdır. Din ile ahlâkîlik arasındaki ayırım yüzyılımızın başlıca olaylarından ve başlangıcı geçen yüzyıla dayanmaktadır. Ancak, gerek bu ayrımlaşma yüzünden, gerekse dinsel alanın daralması yüzünden ortaya çıkan «moral kurallara yeni bir muhteva bulma» sorunu çözümlenmeden bırakılmamıştır. Din tek başına bırakılmış ve bireysel bir iş sayılmış; fakat dindeki bu gerilemeyi dengeleyecek şekilde, ahlâk daha sosyalleşmiş ve sadece bir *kişisel fazilet* meselesi olmaktan çıkarak *toplumsal adâlet* duygusuna bağlı bir *genel ahlâk* hâline gelmiştir. Bu yeni göreviyle ahlâk, eski din kadar, eski ahlâk kadar suçlayıcı ve sadece ahlâki kriterlere göre değerlendirici olmaktan çıkmış ve pragmatik bir anlayışla, büyük toplumsal karşılıklara sebep olmayan bireysel davranışları görmezlikten gelen, ama gene de dindeki gerileme alanını kapsayacak bir gelişme içine girmiştir. Bu gelişmenin iki özelliği vardır : birincisi, dinin doktriner ve *ritual* yanını bırakmıştır; ikincisi, dinin sosyal problemlerin çözümlenmesiyle ilgili yanını geliştirmek, sosyal tutunumu yeni şartlara göre, bu açıdan sağlamak hedefine yönelmiştir. (34)

Modern toplumda, böylece, din *ritual* önemini yitirmekte; fakat sosyal ahlâk alanını genişletmektedir. Bu sürecin önemi, W. H. Whyte'in «*The Organization Man*» de belirttiği gibi, sosyal ahlâkın bireye karşı toplumun baskısını meşrulaştırması... yaratıcılığın kaynağı olarak gruba güvenmesi... bireysel bir nihaî amaç olarak gruba aidiyeti yeğlemesidir. Din ne kadar gerilerse gerilesin, aslında, modern toplumun da din yerine ikâme ettiği bir kurumu olmuştur böylece. Din ve moral kurallar arasında farklılaşmalar olsa da, toplumdaki «merkezi değer sistemi»ndeki ahlâk değerleri ve kuralları, gene ilkel toplumun din — ahlâk kuralları ve rit'leri itibariyle — kurumu gibi toplumsal tutunumu sağlamak amacındadırlar. (35) Diğer yandan, *Bottomere*'un belirttiği gibi, moral fikir ve görüş ayrılıkları ile, siyasal görüş ayrılıkları ve inançlar da, geniş ölçüde, siyasal ideolojilerle işbirliği yapmakta; moral kodlar, dinin geride bırakılan «ritual»leri yerine ikâme etmek için, siyasal ideolojilerin törensel kurumlarına yönelmektedirler.

Bugünün uygar toplumlarında da, toplumun «üretim kuvvetleri» veya *Homans*'ın deyimiyle «dışsal sistem» ile «içsel sistem»

(34) Bottomore, a.g.e., s. 232.

(35) Bu konu hakkında, Bknz : Bottomore, a.g.e., s. 221-232.

sosyal ve kültürel öğeleri arasında bir uyum vardır. Marx'a göre, üretici kuvvetlerin her aşamasında belli bir üretim tarzı ile belli bir sınıflararası ilişki biçimi birbirlerine denk düşer; ve bu uyumu egemen sınıf yöneticileri istikrar içinde tutar. Fakat toplumun üretici kuvvetlerinde devamlı gelişmeler olur, ve bu yüzden sınıflar arası ilişkiler ve sınıflar arası çelişkilerin şartları değişir. O zamana kadar egemenliğini sürdüren sınıf, mevcut üretim tarzını ve sosyal ilişkileri kaldırıp, yeni bir sosyal düzen kurmak zorunda kalır. (36)

*Marx'ın «Ekonomi Politğe Bir Katkı»da anlattığı «toplumun mataryel üretici kuvvetleri ile mevcut üretim ilişkilerinin birbirlerine çelişkin düşmeleri» ve bunun ardından «sosyal bir devrim döneminin oluşumu», sosyal değişimin en radikal şekline yol açar. Ancak, bizim ele almak istediğimiz sosyal ve kültürel değişim süreci bu örnektekine varmayan, daha çok, yeniliklerin bir dış kültürden ödünç alınması ve sonra da bazı merkezlerden kırsal bölgelere yayılması ile oluşacak bir değişimdir. Bu değişimde de amaç, «insanın kendi denemlerine göre imajladığı ortamını» değiştirmektir. Modern teknolojinin, bu ortamı değiştirebilmede insana sunduğu etkenlik, yaşadıkları ortamı istismar edebilecek durumda olmayan gelişmemiş toplumlara bir umut kaynağı olmuştur. Zira, bu toplumlar da ortamı istismar etme etkenliğini kazanmak istemektedirler ve bu etkenliği sağlamak için hem kendi öz denemelerinden yararlanmaları, hem de ileri toplumların denemelerinden örnek almaları mümkündür. *Marx F. Millikan*'ın deyişiyle, çeşitli alanlarda kullanımı mümkün olan modern teknolojinin getirdiği umut şudur :*

«Kendi ortamlarını biçimlendirme ve güdülemede, yeni toplumlar, modern teknolojinin onlara sunduğu olanaklardan yararlanmak istiyorlarsa, bu toplumda yaşayanların kendi hayatlarında yapabilecekleri tercihler konusundaki algılarını radikal bir şekilde değiştirmeleri gerekir. Bu tercihler konusundaki algı değişikliği için kendi dolaysız, veya kalıtımsal denemelerinin rehberlik etmesi söz konusu olmadığından, bütün iş modern komünikasyona düşmektedir.» (37)

(36) Bottomore, a.g.m., s. 273.

(37) Max F. Millikan, «The Most Fundamental Technological Change,» Bknz: Communication and Change in the Developing Countries, Der. Daniel Lerner ve Wilbur Schramm, Honolulu, East-West Center Press University of Hawai, 1967, s. 3.

Toplumun üretim gücünü arttırıcı, ve bunu destekleyecek şekilde toplumun yeni bilgiler almasını sağlayıcı öge olan modern kitle komünikasyonu bu bakımdan önemli bir iş yüklenmekte; toplum içinde, o toplumun üyelerinin yaşamadıkları deney-bilgileri, dolaylı olarak topluma öğretmek ve yaymak durumunda kalmaktadır. Komünikasyonun bu alandaki etkenliği ise birçok şartlara bağlıdır. Bunlar üzerinde durmadan önce, «yenilik»lerin hangi toplumsal özellikler tarafından dirençle karşılandığını; hangileri tarafından kolaylıkla benimsenildiğini görmek gerekir.

YENİLİKLER VE ETKENLERİ :

Değişmelere yol açacak olan «yenilik»ler üzerinde ilk akla gelen *yeniliğin uyarıcıları, yeniliğin engelleyicileri, ve toplumun sosyal kültürel ve psikolojik şartları ile yenilik arasındaki ilişkilerdir.*

Değişikliğe yol açacak olan yeniliklerin karşısında bazı faktörler karşıt, bazıları ise taraftar olarak dizilmişlerdir; ve her yeniliğin topluma gelişinde bunlar bir «denge» içindedirler.

Yenilik, topluma geldiğinde tutunacaksa şunlara dikkat etmek zorundadır :

1. *Değişiklik güdülleri* : Bu güdülerin bazıları kültür temellidir. Bazıları ise ekonomik, psikolojik, veya dinsel temellidir. Örneğin, Protestanlık zamanında «İncil okumak sevaptır» sözü ve İncil'in ulusal dillerde yayımlanması okuma-yazmayı arttırmıştır. Bu kültürel temelli bir yeniliktir. Rekâbet ortamında yaşama, prestij isteği, ekonomik kazanç isteği, oyun oynama isteği (play motivation), dinsel seslenmedeki «Tanrısını seven çocuğunu okula göndersin!» hitap tarzı, hep çeşitli değişiklik güdülerine örnektir.

2. *Uygunluk sorunu* : Yenilikler bazan da, kültürel değerler, sosyal formlar, «motor pattern»ler ve, ekonomik gerçekler karşısındaki durumlarına göre, ya kolayca tutunurlar, ya da hiç tutunamazlar. Örneğin, «beyaz tavuk»ların kutsal sayıldığı bir topluma beyaz tavuk besleyip beslenme noksanını gidermesi kabul ettirilemez. Bu, kültüre uygunluğu sağlamaktır. Toplumsal biçim ve değerlerde ise, geleneksel her kurumun değerli sayılan rolleri olduğunu; bu topluma yeni bir kurum getirilirken, toplumdaki mevcut kurumların geleneksel rollerine uyulması

halinde adaptasyon sürecinin daha kolay olacağını bilmek gerekir. Yerel değerlerle dolaysız ve ciddi bir çatışmadan kaçınılmalıdır.

3. «*Motor pattern*»ler : Farklı toplumun insanları, bazan aynı işi, diğer toplumlardaki insanlardan farklı vücut hareketleri ile yaparlar. Örneğin Haiti'de işçiler toprağı kısa kollu küreklerle ve yere çok eğilmiş olarak atarlar. Bazı ülkelerde saban tek elle kullanılır. Birçok ülkede çömlekçiler dönen bir disk üstüne koydukları çamuru yukardaki ağız kısmından başlayarak yaparlar. İnşaatlardaki hafriyatta, sabanla toprak sürmekte, veya çömlekçilikte getirilecek yeni araçların kullanım tekniğı işte bu vücut hareketlerinin kalıplarına uyarsa, elektirikli kürek, demir pulluk, çamur çömlekçilik yerine seramikçilik gibi yenileşmeler daha kolaylıkla benimsenir.
4. «*Tav*» zamanı : Bir yeniliğın tutulması, ilgi çekmesi, yeniliğın öncesindeki ve sonrasındaki değışik şartlara bağılıdır. Örneğın, her ülkede köylülerin gözünde okuma-yazmaya verilen değıer, eğıitim sırasındaki zahmet (vakit sarfı, kafa yorgunluğı, masraf gibi) ile eğıitim sonrasında toplumsal yapı içinde okuma-yazmanın sağılayacağı yararın büyüklüğüne göre belirlenir. Toplumsal yapı, okuma-yazma programları hazırlanmadan önce, bu ön ve ardıl şartları oluşturmamışsa, köylülerin okula veya halk eğıitimine karşı fazla bir ilgi duymaları beklenebilir. Zira, köylü gözünde okuma soyut bir değıer değildir, olamaz da.
5. *Yeniliğı başlımı zamanı* : Köylünün hayat faaliyetleri bazı mevsimlerde, bazı dönemlerde özellikler gösterir. Yeniliklerin ilk sunumunda «zamanlama»ya dikkat etmek gerekir : hasad zamanı okuma-yazma kursu açılması; boş günlerle geçen kış ayları yerine yaz aylarında halıcılık, arıcılık kursları açılması; Ramazan ayında köye «aşıcı»ların getirilmesi yanlıştır.
6. *Yenilikleri sunacaklar* : Yeniliklerin o toplulukta kimler tarafından sunulması gerektiğı de önemli bir sorudur. Bu konuda geniş araştırmalar yapılmıştır. Çok özetle belirtirsek : bazıları yeniliklerin «*marginal man*» denilen

topluluğunun değerlerine ve hayat pratiklerine tam uymayan adamlarca öncelikle kabul edilebileceğini, yenilik programlarında bu adamlara önem ve öncelik verilmesini; bazıları ise, topluluk normlarına ve pratiklerine uyan, topluluğun saygısını kazanmış kimselerin kullanılmasını; böylece, «düşmanı olmayan adam sayılmaz... etrafını korkutmayan zavallıdır,» inancının yaygın olduğu otoriteye bağlı az gelişmiş toplumlarda otorite ihtiyacından da yararlanılmış olunacağını söylemektedirler. Ancak, bu görüşe karşı çıkanlar hem topluluktan «saygı» görüp hem de yenilikleri alabilecek ve uygulayabilecek güçte olanların, genellikle, *yatırımlanmış çıkar* sahibi kişiler olduklarını; topluluğun bu adamlara gösterdiği saygının ise bir çeşit *submission* olduğunu, ve bu adamların topluluk yapısında kendi yatırımlanmış çıkarlarına zarar verecek yenilikleri engelleyeceklerini belirtmektedirler. (38) Diğer yandan, «marginal man» denilen kimselerin de ilk örnek olarak bazılarını etkileseler bile, köylünün bütününe sürükleyemeyecekleri bir gerçektir. Amerikan sosyal bilimcilerinin fazla üstünde durmadıkları bir çözüm yolu, toplumdaki geri yapıyı aksettiren mevcut yatırımlanmış çıkarları değiştirecek olan bir yenileşmede -örneğin bizim Köy Enstitülerinde- yenilgiye uğramamak için, önce toplum yapısını değiştirecek bir siyasal iktidarın ortaya çıkması ve halk toplulukları arasında kendilerince fonksiyonlar yüklenmiş olan gelenekçi «nüfuzlular» yerine, topluluğun ihtiyaçlarını karşılayacak yetenek ve olanaklarla donatılmış, yenileşme programlarına ortamı hazırlayacak güçlü bir taşra kadrosunun kurulmasıdır.

DEĞİŞİMİN ENGELLERİ :

Bütün bu noktalara dikkat edilerek yapılan bir yenileşme programında ortaya çıkan güçlükler gene de sonsuz denecek kadar çok olacaktır. Bu güçlükler, yenileşme programının nihaî amacını «toplumun, sosyal, iktisadi ve kültürel yapısını hep birlikte değiştirmek» olarak anlayan bir siyasal ortam içinde de olsa; veya yenileşmenin amacını «kimyasal gübre, arıcılık ve kilim kursları» şeklinde anlayan bir ortamda da olsa, farklı yoğunluk-

(38) Bu konu hakkında, bkz: Foster, a.g.e., s. 143-176'da «**Stimulants to Change**» bölümü.

larına rağmen, aynı özellikleri gösterirler. Bunlar sırasıyla şöyledir :

1. *Değişimin Kültürel Engelleri* : Bu engellerin başında Değerler ve Tutumlarla ilgili olanlar gelir. Gelenekler, kadercilik anlayışı, kültürel *ethnocentrism*, namus telâkkisi, nisbî değerlendirme alışkanlığı bunlardandır. İkinci grupta ise Kültür Yapısı ile ilgili olanlar gelir. Kültür içeriklerinin uyumsuzluğu, plânlanmış yeniliklerin umulmadık sonuçlar vermesi - değişimin tecritlenememesi - ve bunun doğurduğu ürküntü ile, yukarıda belirtilen «motor pattern»lere ters düşmek bunların belli başlı örnekleridir.

2. *Değişimin Sosyal Engelleri* : Yenileşme programlarının gereği olan işlerin yapılmasını önleyen bu faktörlerin başında, yenileşmenin başlaması gereken köy yapısının özellikleri gelir. Köylüler arasında karşılıklı eylemler, aile, akrabalık toplulukları gibi küçük gruplar içinde olur. Küçük gruplar içinde karşılıklı - eylemler (interaction) daha tatmin edici ve güvenlik uyandırıcı olduğundan, geniş sosyal gruplar içindeki bir programın uygulanmasında köylünün geleneksel birincil gruplar içinde faaliyette bulunma alışkanlığı kırılmamaktadır. Diğer yandan, birincil gruplar, bireyin tutum ve davranışlarının, mevcut normlara göre, en sıkı şekilde denetlenmesine sebep olan sosyal birimler olduğundan yenileşme karşısında köylü tutucu bir kuvveti daima hissetmektedir.

Diğer yandan, köy yapısı sosyal tutkunluğu destekleyen bir yapı değildir. Çoklarının sandığının tersine köyde tesanüd fazla değildir. Dış dünyanın daimî bir hasım olarak görünmesi yüzünden köylüler arasında bir tesanüd olması gerektiği mantıkî gibi görünmektense de köylüler arasında bir tesanüdü bulunmadığını belirten Foster bu konuda, özetle, şu görüşü savunmaktadır :

...deliller göstermektedir ki çoğu defa köylüler birbirlerine karşı kuşku beslemekte, birbirlerini kıskanmakta, komşularından en olmaz kötülükleri beklemekte, herkese karşı sınırsız bir itimatsızlık içinde bulunmaktadırlar. Kişilerarası ilişkiler zayıf görünmekte, ve gerçek işbirliği sadece belli bazı geleneksel emek değiş - tokuşu biçimlerinden birisi olan imece ve ev yapımından ibaret kalmaktadır. (39)

Foster'in, Oscar Lewis'den, Friedmann'dan, Carstairs'den verdiği bilgilere göre asıl ilginç olanı. köylünün sadece korku, kıskanç-

(39) Foster, a.g.e., s. 50.

lık ve itimatsızlık içinde olması değil, kendi hasımlık duygularına hedef olarak, köyün ileri gelenleri yerine, kendisinin durumuna benzer hâldeyken az - çok durumunu düzeltmeye muvaffak olan basit insanları seçmesidir.

Köylünün, bize marazi gözükebilecek olan bu özelliğinin derinden sebepleri vardır. Köylünün toprağı azdır. Köylü ekonomisinin ana özelliği üretim gücünün düşük, çalışmanın verimsiz olmasıdır. Bu yüzden her ülkede köylüler en yoksul insanlardır. Kaynakları, toprakları mutlak bir kıtlık içindedir. Teknoloji pek az değişmiş ve değişmektedir. Bunun sonucu olarak, *Foster*'in belirttiği gibi üretim uzun zamanlardan beri değişmemiştir. Belki de, erazyon, orman tahribi, ve diğer çeşitli insan istismarları yüzünden üretim gücü gerilemiş bulunmaktadır. Bu yüzden de, «yeni toprak, ve yeni teknoloji olmadıkça, ne denli çalışırlarsa çalışsınlar, köylülerin sofrasındaki ekmek büyümektedir.» (40) Bu şartlar altında, her köydeki olanaklar, aileler, kişiler, gruplar arasında paylaşılmış; bu paylaşma kurumlaştırılmış, ve korunma içine alınmıştır. Aileler alıştıkları, hak bildikleri paydan fazlasını umamazlar; ama daha azına düşmek te istemezler. Bu yüzden de, zaten varlıklı olan köyün zenginlerini değil, kendi durumunda iken zenginleşmeye başlayan basit köylüleri kıskanır. Köylüye göre, kendi sofrasındaki somun küçülmeden zenginleşmesine imkân olmayan bu yeni zenginleşenler - aslında fazla zenginleşmeler bile- başlıca kıskançlık hedefi olurlar. Zira, köyün imkânlarının kıt olması yüzünden, «eğer durumu iyileşen bir aile varsa, mantıken, köydeki diğer aileler bundan zarar görecektir.» (41)

Köy yapısındaki bu özellik, köydeki «factionalism»in de sebebidir. Nasıl tek başına zenginleşmeye başlayan bir köylü ailesi diğerlerinin kıskançlığını uyandırır, köydeki gruplardan birisi bir yenilikten yararlanıp durumunu iyileştirmeye başladığında da, eski yapı içinde durumu daha iyi olan «yatırımlanmış çıkar» sahibi gelenekçi grup bu yenileşmeye karşı çıkar. Örneğin; topraksız köylüler, köyün yakınlarına gelen bir okulu, çocuklarını okutacak ve sonra da hem çocuklarının hayatını, hem de dolaylı olarak kendilerinin hayatını iyileştirecek yeni bir imkân sayarak, bu yeniliğe ısınırlarken, köylünün bu yenilikten yararlanmadan ucuz emek gücü olarak köyde kalmasını isteyen büyük toprak sahipleri ise -makinalaşma pek ileri gitmemiş ve büyük toprak sahiplerinin ihtiyacı olan

(40) İbid, s. 53.

(41) İbid, s. 53.

insan gücü yerine makina ikame edilmemiş ise- okulların tutunmasını önlemeye çalışırlar. Ve ne yazıktır ki, «bu insanlar normal prestij ve otorite sahibi olduklarından, istedikleri değişimleri engellemek için bu durumlarından yararlanmak imkânına sahiptirler.» (42)

Diğer yandan köy sosyal yapısının gereği olarak, «otorite'nin aile yapısı ile pekişmesi de bir engel teşkil edebilir. Köyde hasta olan bir insanın bile ailesinin, akrabalarının iznini almadan doktora gitmesi kolay değildir. Doktora verilecek *para*, doktor için şehre gitmekte geçecek olan *zaman*, geleneksel tedavi yerine doktor tedavisini kabul etmenin yaratabileceği bazı sorunlar yüzünden hasta olan kimse bile, akraba ve ailesinin rızalarını almak zorunda kalmaktadır. Diğer yandan, feodal özelliği olan az gelişmişlerde siyasal otoritenin ilk çekirdeği de aile yapısı içinde bulunmaktadır. Aile, klân ve akrabalık ilişkileri, böylece, bireyi hem siyasal olmayan işlerinde, hem de siyasal eylem ve düşüncülerinde devamlı olarak denetimi altında tutar.

Köyle dış dünya arasında irtibatı sağlayan «formal» veya «informal» önderlerin durumundan da söz etmek gerekir. Köyle dış dünya arasında irtibatı sağlayan bu adamlar, iletişim süreci içindeki etkin konumları sayesinde bir otorite kazanırlar ve dış dünyanın haberlerini topluluğa ya verirler, ya vermezler; veya hatta, ya olay ve şeyler hakkındaki haberi kaynağın kodlaşma amaçlarına uygun olarak köye aktarırlar, ya da bozarak -kendi işlerine yarayacak şekilde- aktarırlar.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kırsal bölgelerde yapılacak bir yenileşme programının uygulanmasında bu adamlara güvenilmesi halinde, bazı durumlarda köylülerin, programlayıcı organa karşı güvenlerinin kalmayabileceğidir. Köylüler, köyün mevcut sosyal yapısı içinde «yatırımlanmış çıkarları» yüksek olan bu adamlara hem bir yandan, eski yapının kazandırdığı fonksiyonlar yüzünden «saygı» duyarlar; hem de, bunlarla yürütülecek bir yenileşme programının bu adamların çıkarlarını pekiştireceğinden kuşkulanırlar. Çoğu kez bu kişilerin ellerinde bulundukları statünün sağlayacağı olanaklarla, köylülerin kuşkularını haklı çıkara-cak işler yapılmakta olduğu belirtilmektedir. (43)

Sosyal yapıda, kültür değişiminden geri kalmayacak değişikliklerin plânlanmadığı yenileşme programlarında «acculturation»

(42) İbid, s. 104.

(43) İbid, s. 111.

çok hızlı olduğu zaman, büyük sorunlar ortaya çıkabilmektedir : örneğin para getirecek ürünlerin ekilmeye başlanması ortak çalışma biçimlerini hızla değiştirir, aile yapısı değişir, fakat eski sosyal yapının diğer öğeleri de değişmediği için basit bir teknoloji yüzünden ancak büyük aile ve geniş akrabalık ilişkileri içinde yaşayabilen köylülerin geçimleri gerilemeye başlayıverir.

Geleneksel kültürün ileri kültürle geniş bir temasa geçmesi halinde de, eğer sosyal yapıda değişiklik olmazsa, eski yapıya denk düşen kültür özelliklerinin değişmesi yüzünden -yeni kültür özelliklerini izleyen sosyal yapı yenileşmeleri olmadığı için- toplum zarar görebilir. Kendi geleneksel sosyal yapıları ve bu yapıya denk düşen kültürleri sırasında beslenme alanında eksikliği olmayan -ortamdaki acı biber, veya fok yağında üreyen kurtlarla gıda ve vitamin ihtiyacını karşılamasını öğrenmiş olan -Lâtin Amerika- lı köylü, veya Eskimo, dış kültürle geniş bir ilişki kurmasına yol açan para ekonomisi ve şehirleşme gibi olaylar sonunda «diet» tarzını değiştirmekte; ancak, toplum bu dış kültür ortamının «diet» tarzını tam olarak uygulayabilecek sosyal yapı değişikliklerini geçirmediği için, eski günlerde hiç karşılaşmadığı besin noksanı, vitaminsizlik gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. (44)

3. *Değişimin Psikolojik Engelleri* : Değişikliğin getirileceği topluluktaki bireylerin yenilik hakkında iyi bilgi sahibi olmaları; programla kitle arasında iyi bir iletişim sağlanırsa, kitlenin yenilikle ilgili sorunları algılamasında ortaya çıkabilecek olan yanlışların önlenmesi bakımından ayrı bir önem taşırlar. Bu konuda şu noktalara dikkat edilmesi gerekir :

- a. Kitleye iyi bilgi verilerek, iyi bir iletişim «feedback»i kurularak, kitledeki yanlış algılamalar önlenmeli; ayrıca verilen bilgilerin öğrenilmesi sağlanmalıdır. Zira, bireyin davranışlarında, tutunabilecek bir daimî değişiklik ancak öğrenme ve yeniden - öğrenme süreci ile sağlanabilir.
- b. Köylülerin, «dünya'da en büyük saadet memur yüzü görmemektir» dediği az gelişmişlerde eski günlerin memurlarına benzeyen personelle girişilecek bir yenileşme programının başarı şansı azdır. Köylünün ilk algılarından itibaren sonraki bütün algılarını, bütün yorumlamalarını yanıltan başlıca faktördür bu.

(44) İbid, s. 31-33.

- c. Farklı rol algılaması yüzünden de yanılgılar olabilir. Örneğin, geleneksel toplumda «çıkıkçı, kırıkçı, hekim» gibi adamlar sihirli, büyülü işler yapan kişileri hatırlatan bir *ön-cephe* içinde çalışırlar. Basit bir kârın ağrısını iyi etmek için ilaç verirken, «kötü ruhları kovmak için» buhurlar yakarlar, gürültüler yapar ve çılgınlık atarlar; ardından da zehir gibi acı ilâçlar içirirler. Yenileşme programı sırasında, köylerde tıbbî programlar uygulamak isteyen uzmanlar ise, «küçük», «şeker gibi», ve «hiç can acıtmayan» ilaçlarla hastaları iyi etmek istediklerinde köylüler tarafından ciddiye alınmazlar. Oysa denemeler göstermiştir ki, tıpkı eskinin halk hekimi gibi, aslında ilâç olmayan «acı bir su» ile birlikte hastasına ilâç veren doktorların idaresindeki sağlık ekipleri daha başarılı olmaktadır!
- d. Siyasî iktidar ile halk arasındaki ilişkilerin kötü olması da algılama yanılgıları yaratabilir. Örneğin; köylü kitlesinin sevmediği -sebepleri usdısı da olsa- bir siyasî iktidarın düzenlemek isteyeceği yenileşme programlarının başarı şansı azdır. Bu programlarda algılama yanlışı çok önemlidir. Bunun giderilmesi için, programın genel yararın dışında bir amaç taşımadığını ve kimseye ayrıcalıklı davranmayacağını somut bir şekilde gösterebilmek gerekir.
- e. İlerde daha geniş şekilde göreceğimiz iletişim sorunlarından bazıları da algılama ile ilgilidir: toplumdaki sembollere dayanan iletişimin iyi işleyebilmesi için programcılarla halk kitlesinin ortak sembolleri olmasına dikkat edilmelidir. Halkın, her sembolü -yazılı veya sözlü- ancak kendi kültürel şartlanmalarına göre anlamlandıracağına dikkat edilmelidir. Örneğin; «saat», «metre», «kilo», «dönüm» gibi semboller gibi en basit ve en temel görünenler bile halk kitlesi içindeki çeşitli alt-gruplarda anlamı değişen nisbî sembollerdir. Görüntüye dayanan iletişim sırasında da çok komik yanlış algılamalar olabilir: köyde, bağırsak kurtlarının sebepleri ve yeni kapalı abdesthane yapılması gereği hakkında bir film gösterilirken kurtları çok büyük gören köylüler bazı

ülkelerde filmi gerçekçi bulmamakta ve filmin mesajından etkilenmemekte, gülüp geçmektedirler.

- r. Öğrenme psikoloji ile ilgili nokta ise, ne kadar iyi işlerse işlesin, «feedback»i olmayan; yüz - yüze iletişime dayanmayan bilgi verici bir iletişim sürecinin köylüye yeni şeyler öğretmemesidir. Köylülerin yeni şeyler öğrenebilmeleri için, gösterinin yanı sıra devamlı bir öğretmenin mevcudiyeti; halkın öğrendiği yeniliği tatbik kabiliyeti ve imkânı bulması ve yeterince pratik yapılması; köylünün malî bir yükümlülük altına girmesi istenmeden önce, bu yenilikten sağlayacağı maddi yararlar olduğuna inandırılması; ve en önemlisi halkın maddi gücünü aşacak kadar ağır mali yükümlülüklerden kaçınılması gerekir. (45)

Modernleşme sürecini kolaylaştırmak için bu noktalara dikkat etmek yararlıdır. Ancak, *Lerner*'in savunduğu teze uygun olarak hatırlanması gereken bir başka temel sorun vardır: yenileşme ve kalkınma sürecinin başarıya ulaşması için *halkın nimet ve külfette eşlenmesi gerekir*. *Lerner*'in belirttiği gibi, bu iş bir iletişim işidir. İletişimin, yenileşmeye olan etkilerini incelemeye başlamadan önce, «nimet ve külfette eşlenme» nedir o'nu görelim.

TATMİNSİZLİK VE YENİLEŞMENİN DİNAMİĞİ :

Az gelişmiş ülkelerde halk kitleleri alışık oldukları hayat tarzını kolay kolay bırakmak istemezler ve bunun bir rasyoneli de vardır. Güçsüz ve güvensiz olan halk kitleleri her yenilikten -belki de uzun bir gözlemin sonucudur bu- kendisinden çok başkalarının yararlanacağını düşünme alışkanlığındadır. Ayrıca, yaşadığı hayatın her türlü zahmet ve ezikliklerini dengeleyecek, yüzyıllardan beri yaşamakta olan çeşitli inançlara sahiptir. Yaşadığı hayatı o'na yaşatan düzeni tabii karşılamakta ve bu düzenin yerine, bir yenisinin; daha rasyonel ve daha adaletli bir düzenin gelebilmesini imkânsız sanmaktadır. O'nun için, kurulu düzen bir kere kurulmuştur, ve her şey Kutsal Kuvvetlerin bilgisi dahilinde olduğuna göre, düzenin en çekilmez yanlarının bile bir hikmeti vardır. Halkı harekete geçirecek olan kurtuluş savaşı ihtilâlcilerinden, çeşitli yenilik programlarını uygulamak isteyen uzmanlara kadar her-

(45) *Ibid*, s. 141-43.

kesin karşısına çıkan en büyük engel halkın bu kitlesel özelliğidir.

Bu sorun üzerinde birçok bilim adamı ve araştırmacı durmuştur. Bu konuda Marx'ın dediği, «radikal hareketlerin ancak büyük ekonomik bunalımlardan sonra» olduğudur. Ross'a göre ise, radikal dönüşümleri halk kitlelerinde muteber kılan büyük ekonomik bunalımlar değil, toplumda gelişme dönemi devam ederken, bazı grupların bu gelişmeden umduğu kadar yararlanamayacağını anlamasıdır.

Buradaki bu iki ayrı anlayışın izlenimleri, radikal hareketlere baz olarak alınan sosyal grupların ve sınıfların ayrımında da görülmektedir. Örneğin; *Marx*'a göre «devrimci sınıf sadece proletaryadır...aşağı orta sınıf, küçük imalâtçılar, esnaflar, zanaatkârlar, köylüler burjuvaziye karşı mücadele etseler bile, bunun nedeni kendi varlıklarını orta sınıfın sadece bir uzantısı haline indirgemek isteyen burjuvaziye engel olmak isteğidir... bunlar, bu yüzden, devrimci değil, tutucudurlar.» (46) Oysa, *Ross*'a göre, ve hele *Crane Brinton*'a göre, devrimci sosyal gruplar ve radikal hareketlerin toplumda tutunabilmesini sağlayan faktörler çok farklıdır. Brinton, bunları daha detaylı olarak ele almaktadır. Özetle; gelişmekte olan bir ekonomik hayatın duralaması, kesilmesi; ekonomik gelişmeden bazı sosyal grupların umdukları kadar yararlanamamaları; aydınların kırılgınlığı; rejimin iplerini elinde tutan hükümet mekanizmasının etkinliğini yitirmesi; ve en önemlisi, iktisadi gelişme sırasında bile görülebilen kamusal mahiyetteki mâli çöküntülerin ortaya çıkmasıdır. (47)

Keza, *Marx*'ın «ekonomik bunalım»dan söz etmesine karşılık, *Ross* ve *Brinton* «mali bunalım»dan söz etmektedirler. Yani, «toplumun yoksullaşması»nı önde tutan *Marx*'a karşılık, *Ross* ve *Brinton*'ların tezleri «devletin ve kamu maliyesinin zayıflaması»nı önde tutmaktadırlar. İleri sürdükleri, bununla ilgili bir başka görüş te radikal hareketlerin alt tabakalardan değil, ekonomik durumu iyi olan yukarıya yakın üst tabakalardan başlamasıdır. (48)

Sosyal devrimlerde olduğu gibi, en basit bir teknolojik yeniliğin kabulünde de psikolojik tatminsizlik önemli rol oynayabilmektedir. Yaşadığı hayat ile, içinde bulunduğu düzen ve o düzenin sağ-

(46) Ross, a.g.e., s. 428.

(47) İbid, s. 431-36.

(48) İbid, s. 436.

ladığı olanaklara göre sahip olduğu, teknoloji arasında herhangi bir uyumsuzluk göremeyen halk kitlesi, daha iyi bir hayata kavuşması için kendisine çeşitli alternatifler öneren iletişim karşısında duyabilirlik (openness) taşımamaktadır. Bu durumda, halk kitlelerinin yenilikçilerin seslerine kulak verebilmeleri için, önce, halkın yaşadığı hayattan, düzenden, kullandığı teknolojiden «tatminsizlik» duymasını sağlamak gerekmektedir. Ancak bu safhadan sonra halk kendisine söylenenleri duymaya başlamaktadır. (49)

Halk kitlelerinde bizim önerdiğimiz yeniliklerin tutunabilmesi için gerekli «ilk tatminsizlik» nasıl yaratılabilir? Tatminsizlik nelere bağlıdır?

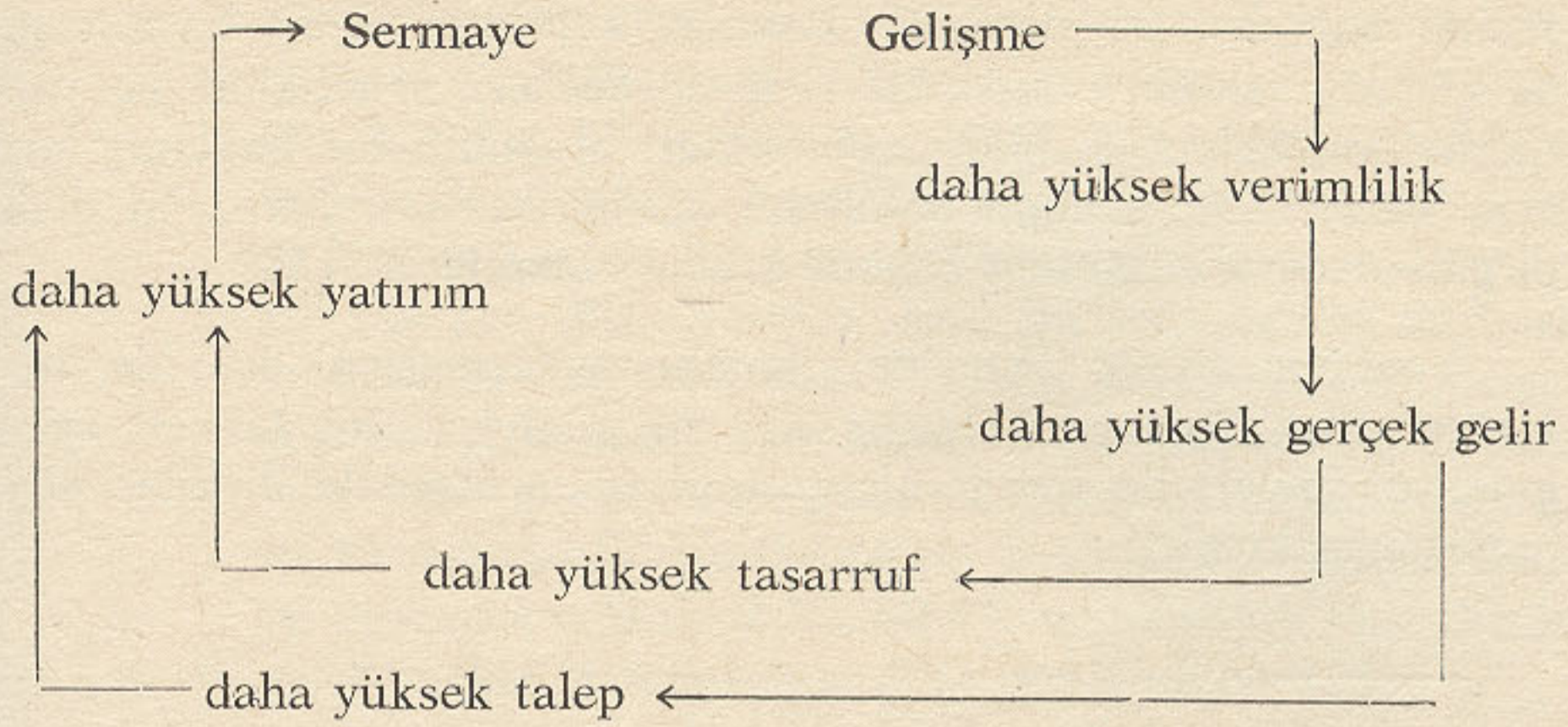
Lerner'in, William James psikolojisine dayanarak kurduğu bir modele göre tatminsizlik, *elde edilenler ile umulanlar* arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bireyin tatminsizliği, sadece elde ettiklerinin azlığına, veya küçüklüğüne bağlı değildir. Halk kitlelerinin elde etmek istedikleri şeylerle ilgili umma'ları (ümit'deki olabilirlik anlamında değil) hızla artmaya başlamışsa, ekonomik hayat her zamanki normal hızıyla gelişse bile halkta tatminsizlik duygusu yaratılabilir. Lerner bu modeli kurarken, «Batılı ülkelerin gelişme yollarını izlemek isteyen ülkelerdeki sorun olarak bu konuya eğildiğini» önemle ve defalarca belirtmektedir. Kitledeki isteklerin artışından çıkan bu tatminsizlik sorunu ise, bu ülkelerde daha çok siyasal bir öze dayanan - yeniden düzenleme çabasının olmayışı yüzündendir. (50)

Ancak, bu ilk tatminsizlikten sonra yenilik önerilerine kulak verecek, ve bunları uygulamaya hazır olacak halk kitleleri, yeterince bilgi sahibi olmadıkça; iletişim olanakları, yenileşmenin ortaya çıkaracağı haber, bilgi ve malumat ihtiyaçlarını karşılayacak duruma getirilmedikçe yenileşme çalışmaları da gerçek bir teminata kavuşmuş olamaz. Yenileşme veya modernleşmeyi, iktisadi gelişme modelinin bir yansıması gibi ele alan Lerner, iktisadi kalkınmada ilk motor güç para (bilimsel ifadesi ile, «Gerçek Gelir Artışı») ise, modernleşme süresindeki ilk motor gücün de «bilgi artışı» olduğunu ileri sürmektedir.

(49) Bu konuda, Bknz : Robert P. Abelson, «**Modes of Resolution of Belief Dilemma,**» [«*Problems in Social Psychology,*» Ed. by C. W. Backman and P. S. Secord, New York, McGraw-Hill, 1966, s. 136]; (Geniş bir özeti için, Bknz : Ü. Oskay, a.g.t., s. 284-89).

(50) Lerner, a.g.m., Bknz : Pye, a.g.e., s. 345

[Hans W. Singer, «Economic Progress in Underdeveloped Countries,» den alındığı gibi, Bknz : Lerner, a. g. m.]

Lerner'in, modernleşme ve iletişim arasındaki ilişki için kurduğu modele ilham kaynağı olan bu şema hakkında bir nokta belirtilmelidir : ekonomik gelişme için her ne kadar «gerçek gelir artışı» ilk motor güç ise de, gelirdeki artış her zaman iktisadî gelişme sağlamayabilir. Örneğin, daha yüksek gelir düzeyine çıktığı zaman, gelirlerin harcanmasında yatırım yerine, daha kaliteli ithal mallarının getirilmesi, lüks harcamaların topluma yayılması kalkınmayı sağlayacak olan yatırımlara düşen payı azaltabilir.

Lerner'e göre ekonomik gelişme, «daha yüksek gelir, daha yüksek tüketim, ve daha yüksek yatırımın eşleşmesine dayanan büyüme dolaşımı»na bağlıdır. Bu dolaşımın iyi işlemesi ise, «tasarrufun maddi ve manevi yarar getirdiği; yatırımın hem bireysel çıkarlar hem de vatanseverlik kriterleri açısından tatmin sağladığı... birey için nimetle külfetin birbirine eşleştiği» toplum yapısının kurulabilmiş olmasını gerektirmektedir. (51) Diğer yandan, «külfet ve nimetin bu birleşmesi ise sosyal kurumlar, psikolojik inançlar, siyasal etkinlik gibi faktörlerin matriksine bağlıdır ve ekonomik programlar bu matriks içinde işlerler.» (52)

Külfetin, nimet ile birleştirilmesi; yani istenen bir şey için katlanılan bir fedakârlığın, bu fedakârlık karşılığında elde edilebilenler ile denk düşmesi ise toplum içinde bir iletişim sü-

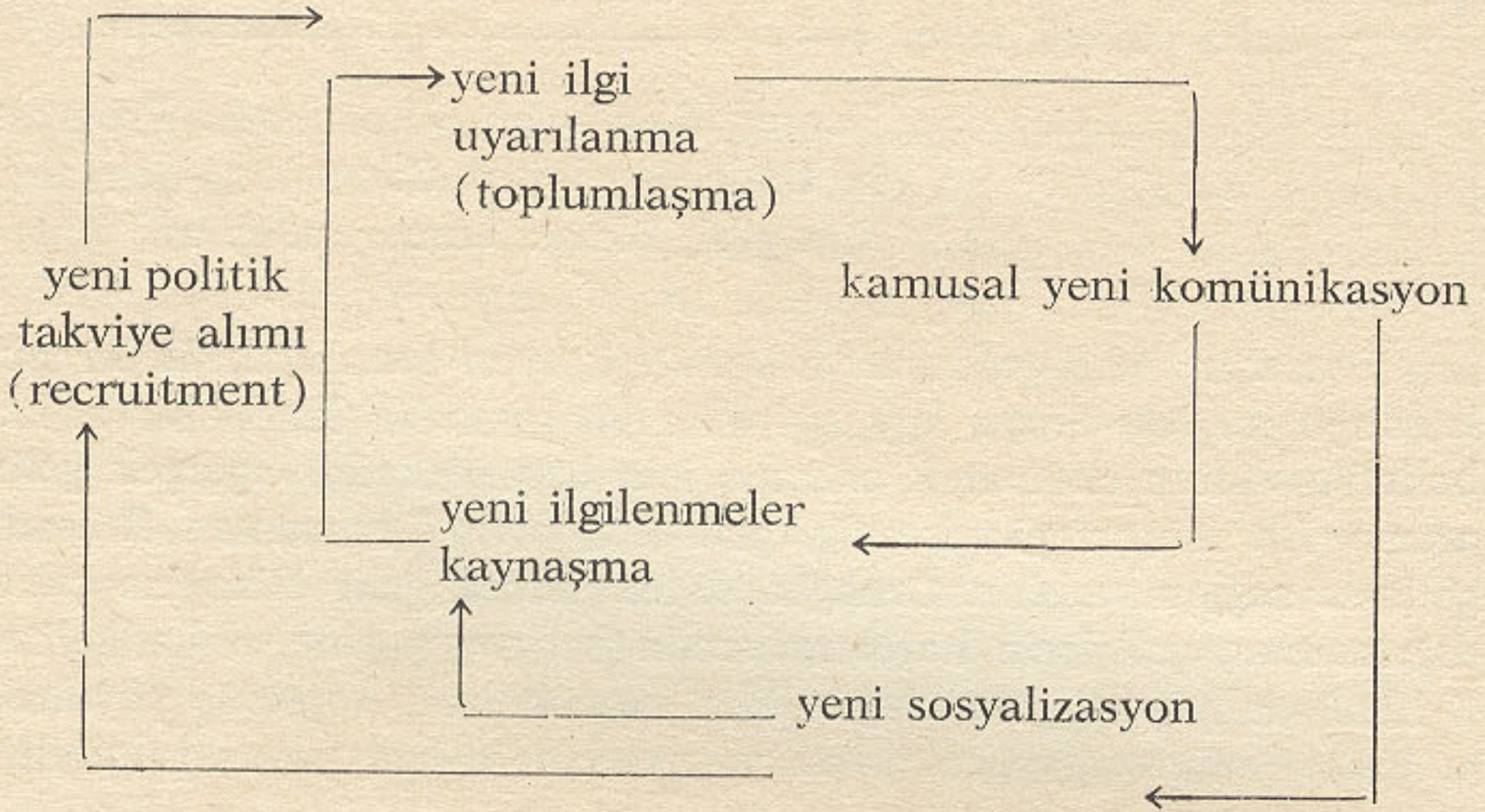
(51) İbid, s. 347.

(52) İbid, s. 347.

recine bağlıdır. Bu denkliği, insanlar kendi gündelik hayatlarında görmek isterler; duydukları ile gördükleri; istedikleri ile yaptıkları; yaptıkları ile elde edebildikleri arasında bir bağlantı kurmak isterler. Bu açıdan bakılırsa, iletişim, *Lerner*'in dediği gibi «sosyalleşmenin başlıca aracı» olmaktadır. (53)

Yeni bir kültür düzeyine çıkmak, modernleşmek için de, tıpkı iktisadi kalkınmada olduğu gibi bir model kuran *Lerner*, «yaygınlaşan devlet» ile «modernleşen toplum» arasındaki ilişkileri şöyle göstermektedir :

[Bknz : *Lerner*, a. g. m., *Pye*, a. g. e., s. 348'den]

Modernleşme sürecinin başlaması yeni kamu iletişimini oluşturur; yeni fikirlerin ve yeni bilgilerin yayılımı sonunda halk yeni usuller, yeni davranış biçimleri kazanır... Böylece, yeni kamu iletişimini özel ilgilere; dolaylı olarak ta özel yararlılara uygun ortam hazırlar, sonuçlar verir. *Lerner*'e göre, «tasarrufu ve talebi birlikte arttıran gerçek gelir artışına benzer şekilde yeni kamu iletişimini (public communication) da yeni sosyalizasyon için hızlandırıcı etkide bulunur.» (54)

Yeni sosyalizasyon ise, modernleşme ve kültür yenileşmesine olumlu etkide bulunmaktadır. *Lerner* bunu şöyle belirtmektedir :

(53) *İbid*, s. 348.

(54) *İbid*, s. 348.

«Yeni ilgilerin canlandırılması nasıl talep'e benzemekteyse, yeni sosyalizasyon da tasarrufa benzer; yeni yatırımları mümkün kılan ve sonuç olarak yeni taleplere yeni tatminler bulunmasını mümkün kılan bir faktör olur...Yeni iletişim bir yandan yeni ilgilerin canlanmasına yol açarken diğer yandan, hem bu yeni ilgileri duyacak ve bunlara katılacak hem de daha yeni yenilikler isteyecek bir yeni nesili hazırlamış olur...Kısacası sosyalizasyon, ideal olarak, zaman içinde yenileşmeleri bir istikrara kavuşturacak -yenileşmeleri kesiksiz bir oluşum haline getirecek - olan gerekli nitelik ve nicelikte yeni düşüncelere sahip insanları sosyalize etmiş olur.» (55)

Yenileşmeyi etkinleştirmek için toplumdaki yenileşme bireysel alanlardaki ilgilenmelerden, kamusal kurumlar alanına aktarılmalıdır. Özel alanlardan, kamusal alanlara geçen yenileşme için atılacak ilk adım devlet kurumu alanında olmalıdır. Bunun içinde, *Lerner*'e göre, «yeni sosyalizasyonun ürünü olan yeni nesilden bir grup bireylerin siyasal hayata girmeleri...böylece siyasal kurumlarda ve kamu kurumlarında da yenileşmelerin başlatılması ve beslenmesi» gerekir. Ancak bu yol sayesinde ki; «yeni kamusal iletişim ile başlatılan ilk yenileşme hareketi, yeni sosyalizasyon süreci ile pekiştirilmiş...toplumun yeni siyasal kurumları, toplum içinde uyandırılan yeni ilgilenmeleri yoğunlaştıracak olan bir yeni siyasal sınıf tarafından yaratılmış...modernleşme sağlanmış» olacaktır. (56)

Komünikasyonun bütün toplumlarda aynı ihtiyaca cevap verdiğini; ortam hakkında bilgi toplamak, önemli kararlar alınırken toplum üyelerinin ortak bir görüş etrafında rızaları ile toplanmalarını sağlamak, ve toplumun yeni üyelerini sosyalize etmek ile görevli bir süreç olduğunu söyleyen *Harold Lasswell*'in görüşüne katılan *Wilbur Scramm* da modernleşme açısından komünikasyona büyük önem vermekte ve şöyle demektedir :

«Komünikasyondan istenilen, yeni bir ortam yaratılması için gereken bilgilerin toplanmasını, halkın şevlendirilmesini, dinamik bir süreç [haline getirilen modernleşmede] denetim ve rehberlik görevinin yerine getirilmesini, yeni beceriler öğretilmesini, ve ülkedeki insanların he-

(55) İbid, s. 348-49.

(56) İbid.

nüz oluşum halinde bulunan yeni ve farklı bir topluma sosyalize olmalarını sağlamaktır.» (57)

Değişimin dengeli bir değişim olabilmesi için yeni bir toplum düzenine uygun bir sosyalizasyon gerekmekte ve bu işte komünikasyona büyük görevler düşmektedir. *Schramm'in* belirttiği bir başka nokta ise, değişimin, özellikle az gelişmişler için taşıdığı önemdir: «modern bir toplumda da belli bir derece değişim beklenebilir...modernleşmekte olan bir toplumda ise değişim en sürükleyici ulusal değerdir ve bunun için komünikasyondan plânlı ve amaçlı olarak yararlanmak çok yaygındır.» (58)

Komünikasyon olanaklarından bilgili şekilde yararlanmak az gelişmiş ülkeler için gerekli bir iştir. Ancak, komünikasyonun olanakları nedir? Komünikasyon sürecinin etkinliği nelere bağlıdır? Az gelişmiş bir ülkede çeşitli kitle komünikasyonu araçları kullanımı nerede, kimlerin işine yarayacak sonuçlar verir? Bu sorunlar üzerinde iyice durmak gerekir. Aksi takdirde, ya bazıları gibi komünikasyon konusundaki olanakları görememek; ya da diğer bazıları gibi komünikasyon sayesinde her güçlüğün çözülebileceğini, ve istediğimiz her muhtevadaki yenileşmelerin komünikasyon olanakları ile gerçekleştirilebileceğini düşünmek zorunda kalırız ki, bunların her ikisi de yanlıştır. Az gelişmişlerde komünikasyon olanaklarından ne yazık ki gerici ve tutucu güçler hem çok daha kolayca yararlanabilmektedirler, hem de bu olanaklardan yararlanmayı daha iyi bilmektedirler.

Kullandıkları dil, taşıdıkları değerler, almış oldukları farklı bir kültür yüzünden zaten halk kitleleri ile komünikasyonda bulunmaları çok güç olan yenilikçi ve reformcuların bu konuda dikkat etmeleri gereken noktalar üzerinde durmakta yarar vardır.

Komünikasyon : yaptıkları ve yapmadıkları

Komünikasyonun etkileri yirmi yıl öncelerine kadar bile olduğundan fazla bütülmekteydi. O zamanlar, komünikasyon süreci ile kitlelerin reklâmcılar, veya politikacılar, veya...Nazi'ler tarafından kolaylıkla adatılabileceği söylenirdi. Ancak, 1950'lere yaklaşıırken başlayan birçok araştırma komünikasyonun etkilerinin umulduğu

(57) W. Schramm, «**Communication and Change**,» Bknz: Communication and Change in the Develeponig Countries, Der. D. Lerner and W. Schramm, Honolulu, East-West Center, 1967, s. 7.

(58) İbid.

kadar fazla olmadığını; daha doğrusu, komünikasyonun ancak, bir *müdahil değişken* olarak kitlelerdeki değişimi etkilediğini göstermiştir. *Klapper*'in belirttiği gibi, Elmira ve Decatur'ün karar almaya etki eden faktörler; Rileys ve Maccoby'nin çocuklar üzerinde kitle haberleşme araçlarının etkileri konusunda yaptığı araştırmalar —farklı çocuk grupları üzerinde haberleşme araçlarının farklı etkilerde bulduklarını gösteren—; daha sonra Hovland Okuluna mensup araştırmacıların komünikasyonu, *komünikasyon dışı bir çok faktörleri uyartan bir faktör* olarak inceleyen çalışmaları önceki teorileri kesinlikle değiştirmiştir.

Komünikasyonun, aynı toplum içindeki nüfusa olan etkileri üzerinde yapılan bu araştırmalarla 1950'lerde, aynı toplum içinde kitle haberleşme araçlarının dolaysız bir etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Ancak, az gelişmiş ülkelerde kitle haberleşme araçlarının modernleşmedeki etkileri üzerinde fazla iyimser yorumlar daha bir süre devam etmiştir. Örneğin; *Herbert Hyman*, «*Mass Media and Political Socialization* isimli makalesinde «komünikasyonun, hangi *pattern* içinde olursa olsun, az gelişmiş ülkelerde değiştirici bir araç olarak kendisine büyük umut bağlandığını» belirtmekte, ve özetle şu görüşü savunmaktadır :

[Bir sosyalizasyon aracı olarak kitle haberleşme araçları etkendirler ve çok eleştirmecinin saldırdığı standartlaştırıcılık özelliği ise, geniş alanlara yayılan milli davranış tekbiçimliği yarattığından yararlıdır...oysa toplumdaki öğretmen, ebeveyn, arkadaş, komşu gibi konvansiyonel sosyalizasyon öğeleri hem milli standartların yaratılmasını sağlayamazlar, hem de çoğu kere, bunlar yenileşme ve modernleşmeye karşı tutumda olabilirler...] (60)

Hyman'ın dedikleri doğru mudur? Az gelişmişlerde, yeniliklere karşı olanlar «konvansiyonel sosyalizasyon öğeleri»dir de, aynı ülkelerde kullanılan kitle komünikasyon araçları yeniliklere her konuda olumlu bir tutum mu takınmaktadır Ayrıca, sosyal yapıda yenileşme programı ile birlikte başlatılacak bir değişim olmaması halinde de kitle haberleşme araçları hep yenilikleri destekleyici etkilerde mi bulunur? *Scramm*, «komünikasyonun etkinliğinin plân-

(59) **Joseph T. Klapper**, «*The Effects of Mass Communication*,» New York, Free Press, of Glencoe, 3. B., 1963, s. 5-6.

(60) **Herbert Hyman**, «*Mass Media and Political Socialization: The Role of Patterns of Communication*,» Bknz: Pye, a.g.e., s. 142.

lanmış bir dinamiğe bağlı olduğunu» belirtmekte, ve «değiştirmek istenilen şey toplumumuzdaki insanların davranışlarını değiştirmektir... davranış değişimleri dinamik bir süreçtir ve psikolojik ve sosyolojik bir oluşumdur.» demektedir (61) Schramm'ın belirttiği gibi iletişimasyonun etkenliği, önce «davranışlarda yapılacak gözetimli - guided- değişim»in olmasına bağlıdır. Bunun için ise gereken şartları *Schramm* şöyle ifade etmektedir:

«Kitlede gönüllü bir katılma isteğinin bulunması, ve bunun yanısıra, kitlenin duyulmuş bir ihtiyaca (felt need) sahip olması ve kuvvetli ve pratik bir yararın bulunduğunu görmesi halinde değişmeyi engelleyebilecek diğer koşulların izale edilmeleri mümkün olur; diğer yandan, bu üç şartın olmaması halinde, başlangıçta yeni bir şey olması ve yarar sağlayıcı güdümleniliciliği yüzünden tutulmuş olsalar da, değişim projeleri başarı kazanamazlar.» (62)

Komünikasyonun yenileşmede kullanılması, bireydeki tutum değişimi yaratabilme şartını andırır şekilde, kendisinin dışındaki şartlara bağlı görünmektedir. *Schramm'ın* tezini, tek başına hiçbir değişiklik yapılamayacağından, toplumdaki bütün ilgili alanlarda, sistemlerde, ve kurumlarda değişiklik yapılmadan modernleşmenin olamayacağı şeklinde özetlemek mümkündür. Bu görüş içinde *Schramm'ın* belirttiği nokta, iletişimasyon ve kitle haberleşme araçlarının tek başlarına fazla önemli bir değişiklik yaratamayacaklarıdır. *Schramm'a* göre, iletişimasyon «fevkelâde bir araçtır», ama modernleşmede yararlı bir araç olabilmesi için «plânlı bir değişim amacı taşıyan etkin bir politika olması... hükümetlerin toplumda neyi değiştireceklerini uzun vâdeli olarak bilmeleri gerekir.» (63) Aksi takdirde, iletişimasyon teorilerinin en beylik bulgusudur: az gelişmiş ülkelerde çoğu defa kitle haberleşme araçları ve kitle iletişimasyonu, toplumdaki tutucu öğelerin pekiştirilmesine sebep olmaktadır. *Kısacası, yenileşme ve modernleşme alanında kitle haberleşme araçlarının ne yönde etki yapabileceği, temel de bir siyasal sorun olmaktadır.* Ancak siyasal iktidar yenileşmeden ve modernleşmeden yana ise ve memleketin kendine özgü şart-

(61) Schramm, «Communication and Change», Bknz: Lerner ve Schramm, a.g.e., s. 19.

(62) İbid, s. 20.

(63) W. Schramm'ın 1966-67 İlkbaharında Stanford Üniversitesindeki «Komünikasyon ve Ulusal Gelişme» seminerinden not. (Ü.O.)

ları böyle bir iktidarı istediklerine uygun bir politika uygulayabilecek durumda tutuyorsa, kitle iletişimasyonu gerçekten işe yaramaktadır. Ama, bunun da sınırları vardır.

Siyasal iktidarın ve o'nun sözcülerinin oturduğu başkentlerden çizilen yenileşme programları ile de işler bitmemektedir. Toplumdaki grup ilişkileri hızla değiştirilmedikçe; bireyler eski düzendeki sosyal gruplarla olan ilişkilerini aynı şekilde sürdürmekten kurtulmadıkça, siyasal iktidarların bütün romantik iyimserliklerine rağmen ülkede modernleşme çabaları başarıya ulaşamaz. *Klapper*'in uzun uzun incelediği gibi, bireyler kendilerine ulaşacak olan yenilik programının muhtevası olan mesajların ne demek istediğini, önerdiği değişikliklerin neler olduklarını, bu değişikliklere uymaları halinde maddi ve manevi alanlarda kendilerine ne gibi yararlar sağlanacağını ve ne gibi maliyetler ödenmesi gerektiğini öğrenseler bile değişikliklere kendilerini uyduramazlar. Zira, kendi zor hayatlarını sürdürmek için halk kitleleri başkentteki «buyrukçu»lardan çok, köyündeki toprak sahiplerine, kasabadaki esnafa, veya kredi açan özel veya kamu kişilerine bağlıdır. Bunlar arasındaki yoğun işbirliğini görmezlikten gelen bir bürokrat modernleşmeci yöneticiler kadrosu, istese de istemese de fazla bir değişiklik sağlayamaz. *Ithiel de Sola Pool*'un dediği gibi, «kitle haberleşme araçlarındaki mesaja destek olacak olan kişilerarası iletişimasyonu yaratabilecek etkin bir siyasal örgütlenme olmadıkça, kitle haberleşme araçları istenen işleri ve eylemleri yaratamazlar.» (64)

Nitekim, temel yapı değişikliklerine yol açanları şöyle dursun, basit ve gündelik hayatın pratikleri ile ilgili olan konularda bile sadece kitle haberleşme araç ve tekniklerinden yararlanarak, değişiklik yapılamadığı artık kabul edilmektedir. Şöyle diyor *Ithiel de Sola Pool*:

«Kitle haberleşme araçları, anlaşılıyor ki, plânlamacılardan yana eylemci bir öge olarak etkisiz kalmaktadır. Radyo yayımlarından verilen tarımla ilgili bilgiler ve tavsiyeler pek ender olarak uygulanmaktadır. Basının aracılığı ile, toplumdaki mevcut aile biçimini ve sosyal kalıpları değiştirme çalışmalarından hiçbir olumlu sonuç alınmamaktadır. Kast ayrımlarının, proteince düşük beslenme tarzlarının, veya yerlere tükürmenin mo-

(64) *Ithiel de Sola Pool*, «**The Mass Media and Politics in the Modernization Process**,» Pye, a.g.e., s. 237.

dern dünyanın gözünde iyi karşılanmadığını öğrense bile, halk kitleleri gene de plânlamacıların umduğu yönde değişmemektedirler.» (65)

Klapper de, kitle iletişimasyonunun tek başına değişiklik yaratamayacağını, ancak diğer faktörlerin bileşimi içinde olunca etkide bulunabileceğini belirtmektedir. *Klapper'e* göre, diğer faktörler, kitle iletişimasyonunu sadece *katkıcı bir faktör* olmaya indirgerler ve üstelik, «kitledeki mevcut şartların pekiştirilmesi yönünde etkide bulunmasına» bile yol açabilirler. (66) *Klapper*, kitle iletişimasyonunun değişiklik yaratabileceğini de kabul etmektedir; ama bunun için iki şart ileri sürmektedir ki; bunların her ikisi de gene iletişimasyonun dışındaki faktörlerin durumu ile ilgilidir :

1. Ya diğer faktörler aktivite kazanmamış olacak, ve böylece kitle haberleşme araçlarının kitleye olan etkileri, diğer faktörler tarafından değiştirilmeden, bozulmadan gerçekleşebilecek,
2. Ya da, toplumdaki mevcut değerleri, kurumları, pratikleri pekiştirme yönünde etkileri olan diğer faktörlerin bizzat kendileri de, kitle iletişimasyonunun savunduğu değişiklik yönünde değişmek zorunda bırakılacaklardır. (67)

Kitle iletişimasyonun bu güçsüzlüğü ortaya başka meseleler de çıkarmaktadır. Kapitalist az gelişmiş ülkelerdeki kullanımının başarısızlığına rağmen, «gelişen sosyalist ülkelerde kitle haberleşme araçlarına büyük önem verildiğini, ve sadece siyasal amaçlar -denetim- için değil, kalkınma plânlarının uygulanmasıyla ilgili amaçlar için de geniş şekilde kullanıldıklarını» (68) belirten *Ithiel de Sola Pool*, iletişimasyon dışı faktörleri sosyalist ülkelerdeki kadar etkinlikle değiştiremeyen, kapitalist yoldan kalkınmaya çalışan az gelişmişlerdeki yöneticilerin «kırgınlık ve haberleşme araçlarına karşı kuşku duyduklarını» ifade etmektedir. Bunun sebebi ise, yapısal değişimler yapılmadan; iletişimasyonun yenileşme yönünde etkin olmasını sağlayacak diğer faktörleri düzenlemeden girişilen bir yenileşme programında iletişimasyonun çok ters sonuçlar verme-

(65) İbid, s. 236-37.

(66) Klapper, a.g.e., s. 8.

(67) İbid.

(68) Ithiel de Sola Pool ,a.g.m.; Pye, a.g.e., s. 237.

sidir: «kitle haberleşme araçları, kişilerarası iletişimasyonun tersine, eylem (davranışsal değişim) yaratmakta güçsüz kalmakta... fakat kitlede bilgi ve istekler uyanmasını sağlamaktadırlar.» (69) Bu yüzden de, «plândaki işlerin gerçekleşmesini sağlayacak konularda halkı değiştiremeyen ve harekete geçiremeyen kitle haberleşme araçları, rejimin ve yöneticilerin hiç istemedikleri alanlarda çok etken olabilmektedirler.» (70)

Az gelişmiş ülkelerdeki yöneticiler genellikle kitle iletişimasyon araçlarını (özellikle basını) hem «*hükûmetin sadık muhalefeti*» olarak, hem de «*milli kalkınma programlarının baş savunucusu*» olarak görmek isterler. Bazı az gelişmişlerde - Schramm, «bazı demokratik az gelişmiş ülkelerde» demektedir - sansür kullanılmakta, ekonomik tedbirler alınmakta, ve çoğu defa bu amaçlar için «birlik ve beraberliğin korunması,» «halkı savaş için mobilize etmek,» vs., gibi gerekçeler ileri sürülmektedir. (71)

Schramm'ın, bu problemin çıkmaması için ileri sürdüğü tedbir ise, kitle haberleşme araçlarındaki gelişme ile, başta ekonomik gelişme olmak üzere, diğer alanlardaki gelişmelerin birbirlerini izlemesi, birinin diğerinden ne geri kalması, ne de ileri gitmemesidir. (72)

KİTLE HABERLEŞME ARAÇLARININ KULLANIM SORUNLARI:

Görülüyor ki, kitle iletişimasyonunda yararlanılacak olan kitle haberleşme araçlarının kullanımından da ortaya çıkan güçlükler vardır. Bunlar üzerinde yeter bilgi sahibi olmadan girişilecek bir iletişimasyon programında, halk kitleleri ile bir iletişimasyon sağlanamadığı gibi, halkın - bizce haksız, anlaşılmaz, tuhaf gibi görünse de - kendi açısından çok haklı olan sebebler yüzünden, tam karşıt algılara varmasına ve gelenekçilerin pençesine düşmesine yol açmış olabiliriz. Bunlar özetle şunlardır :

1. **Grup normları ile çatışma :** Sosyal değişim sağlamak için iletişimasyonda bulunurken karşılamak önemli bir sorundur. Grup normlarına çarpan bir değişim iletişimasyonunun etken olması zordur. Ama, diğer yandan, grup normlarına çarpmadan değişim iletişimasyonunda bulunmak ta zordur. Mesele, grup normları ile

(69) İbid.

(70) İbid.

(71) Schramm, a.g.m. Bknz : Lerner ve Schramm, a.g.e., s. 10.

(72) İbid, s. 9.

ne şekilde çarpışılacağını bilmektedir. *Kurt Levin*'in deneyinde (1940), savaş sırasındaki ev kadınlarına barış yıllarındaki kadar kaliteli et aramamalarını, ve yemekler için bulabildikleri kaliteden et kullanmayı öğrenmelerini salık veren bir iletişim programında ev kadınlarına gönderilen mektup, broşür ve risaleciklerin etken olmadıkları görülmüştür. Fakat, aynı ev kadınları nüfusu içinden alınan bir örnekleme giren denekler üzerinde yapılan çalışmalarda, gruplar şeklinde toplanan ev kadınlarına önce bu risaleler, kitaplar, yazılar okunmuş, daha sonra grup içinde tartışmalar düzenlenmiştir. Bu çalışmanın sonunda et kalitesi ile ilgili tercihleri ve yemek pişirme pratikleri değişenler çok olmuştur. Grup normları, böylece grup içindeki tartışma sırasında, bütün grup üyeleri hep birlikte iken eleştirilmiş; yeni mesaj kabul edilirken, grupca varılan karar bir çeşit *sosyal destek* haline getirilmiştir.

Schramm'ın belirttiği gibi, «karar almakta ve eyleme geçmekte kitlenin katılma olanağı bulabilmesi» bu sonucu doğurmuştur. (73)

2. **İki aşamalı akış'a güvenmemeli:** *Lazarsfeld*'in ilk defa ışığa çıkardığı bir başka sorun da, toplum içindeki bireylerin, kitle haberleşme araçlarından dolaysız olarak etkilenmedikleridir. Toplumdaki bireyler, bir yandan kitle haberleşme araçları ile iletişim halinde bulunurlarken, diğer yandan da kendi küçük grupları ile karşılıklı - ilişki içinde bulunmaktadırlar. Kitle haberleşme araçlarından gelen mesajlar bireylerin tutumlarını hemen değiştirememekte; bireyler, tutum değişimi öneren mesajları grup üyelerinin nasıl karşılayacaklarını öğrenerek, düşünerek, hatta bazı hallerde bizzat o mesajı içeren yazı veya haberi gruplarında tartışarak değerlendirmektedirler.

Az gelişmiş ülkelerde daha da önemli olan sorun, herhangi bir toplumda, toplum üyelerinin hepsinin aynı derecede kitle haberleşme araçlarından yararlanamaması ile ilgilidir. *Lazarsfeld*'in asıl buluşu da buradadır: toplumda bazı bireyler kitle haberleşme araçlarını daha çok kullanırlar. Bunlar, bilginin kazandırdığı prestij sayesinde, etraflarının gözünde ayrı bir önem kazanırlar ve etraflarının kanaatlerini etkilerler. Yani; kitle haberleşme araçları önce bu kanaat önderlerini etkiler; daha sonra bunlar aracılığı ile kitleyi etkilerler.

(73) Schramm, «*Mass Media and National Development*,», s. 119.

Az gelişmiş ülkelerde kitle haberleşme araçlarının etkilerinin yayılmasında, halk kitleleri içindeki tabii liderlerden yararlanılabileceğini söyleyenler, bu konuda «önce halkın tabii liderleri etkilenirse, halk ta yenilikçi mesajlardan etkilenmiş olur» demektedirler. Bu, oldukça basit görüşe karşı *Hyman* haklı olarak şu itirazı yapmaktadır :

[...iki aşamalı akış sırasında mesaj, «kapıları ellerinde tutanlar» tarafından değiştirilir, süzülür, saptırılır, yanlış yorumlanır... kitle haberleşme araçlarını kullanan uzmanlar ilerici ve yenilikçi olsalar bile, toplumdaki sosyal gruplardaki nüfuzlular (kanaat önderleri) tutucu olabilirler... bu yüzden kitle haberleşme araçları kitle üzerinde istediği yönde bir etkide bulunamaz. Oysa, az gelişmiş ülkelerdeki kültürler bireylerarası iletişim geleneğine sahip olduklarından ortaya ikili bir güçlük çıkmaktadır: halk kitleleri içindeki tabii kanaat önderlerinden yararlanılmasa halk kitlelerine mesajımız ulaşamayacaktır; yararlanılsa, bu kere de, mesajımız etkisiz olacak; muhafazakarlıktan yana olanların etkisinde kalacaktır.] (74)

Az gelişmiş ülkeler için buradan alınacak ders, toplum içindeki grupların yapısı ve sosyal ilişkiler değişmedikçe, kitle haberleşme araçlarının yenileşme ve modernleşme yönünde etkisi olmayacağı; bu etkinin sadece ve sadece, toplum yapısını zedelemeyecek, yapısal bir değişikliğe yol açmayacak olan alanlara inhisar edeceğidir. Zira; *Klapper*'in belirttiği gibi, toplumda «yüzyüze temasla gerçekleşen iletişim; radyo, film, gazete gibi kitle haberleşme araçları ile gerçekleşen iletişimden daha etkenlidir.» (75) Kişilerin etkinliği, kitle haberleşme araçlarının etkinliğinden 5,5 kat daha fazladır. *Klapper*, «...kişisel bir etkinin bulunduğu yerde, nüfuzlu kişilerin etkisi telkinci iletişimin etkisinden çok daha yüksektir» demektedir. (76) Kişi, grupları içindeki kanaat önderi denilen kimselerin etkisi altında olduğundan, kültür değişimini destekleyecek, savunacak mesajların doğrudan doğruya kişilere etki etmesi beklenemez. Kişi, çeşitli konulardaki işleri ve sosyal ilişkileri yüzünden çeşitli gruplara üyedir ve kanaat önderi olarak ta bir kişiye değil, haber veya yenilik mesajı olan her ko-

(74) *Hyman*, a.g.m.; *Pye*, a.g.e., s. 146.

(75) *Klapper*, a.g.e., s. 70.

(76) *İbid.*

münikasyon ile ilgili olan gruptaki kanaât önderine başvurmakta-
dır. Gruplardaki kanaât önderleri ise, genellikle grubun lideri olan
kimselerdir ve bunlar grup standartlarına en yüksek uygunluk gös-
teren; yani *confermist* kimselerdir. Bu yüzden de halkın tabii lider-
lerini kazanarak halka yenileşme programlarını sevdirmiş; kültür
değişiminde, mevcut kültür ortamını, sosyal yapıdaki yatırımlanmış
çıkarlarını pekiştirmek için kullanılmakta olan bu kişilere güven-
mek fazla umut verici bir yol olarak görünmemektedir.

3. Halk Kitlesinin Seçimlemesi Tutuculuğu Destekler :

Komünikasyon sürecinde, kitlenin mevcut kanaatleri, menfaat-
leri; yani *predispositon*'ları da rol oynar. Bu yüzden kitle, daha
çok, kendi tutum ve değerlerine ters düşmeyen komünikasyona ku-
lak verir; diğerlerini dinlemez, veya hemen unuttur. *Klapper*'in bu
iki olaya verdiği isim «*seçimleyici dinleme*» ve «*seçimleyici unut-
ma*»dır. Diğer yandan komünikasyonun muhtevasının kişiler ara-
sında dağılımı da arkadaşlık, çıkar ortaklığı, kanaat ortaklığı gibi
bağlantılar aracılığı ile olmaktadır. Bu yüzden, bireyin seçimleyici
dinleme ve seçimleyici unutmamasının yanısıra ikinci dereceden bir
seçimleme süreci ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar ise, alışılmış-
tan yana, yaşanan hayat tarzından yanadır ve yenilikleri cesaret-
lendirecek mahiyette değiller.

4. Hür teşebbüscü ortamda kitle haberleşme araçları

Her teşebbüscü sosyal ortamda, kitle haberleşme araçları top-
lumdaki başat kültürel değerleri değiştirmeksizin alakoyar ve pekiş-
tirir. *Siegman* (1948), *Lazarsfeld ve Merton* (1948), *Klapper* (1948),
ve *Seldes* (1950) araştırmalarının sonuçlarına göre, hür teşebbüs
toplumlarında kitle haberleşmesi başat kültürel değerlerin pekiş-
tirilmesine sebep olmakta; potansiyel dinleyici ve okuyuculardan
herhangi bir kısmının tepkilerine yol açacak olan yeni ve farklı gö-
rüşlerin yansıtılmalarını önleyecek ekonomik bir çember içinde kal-
maktadır.» (78) *Klapper*'e göre «bütün kitle haberleşme araçların-
da bu başlamakta, aykırı görüşü savunan olmayınca, propagan-
da teknikçilerinin en tehlikeli durum saydıkları, *propaganda teke-
li* durumu ile karşılaşmaktadır. (79)

(77) İbid, s. 34-40.

(78) İbid, s. 38.

(79) İbid,

Klapper, bu ortamlarda kitle haberleşme araçlarının «tutucu olmamasının düşünülemeyeceğini» belirtmekte ve şöyle demektedir :

«Durumun bundan daha başka türlü olmasını düşünmek gerçekten güçtür. Serbest teşebbüscü düzendeki ticarî haberleşme araçlarının ekonomik karakterleri gereği [bu araçlar] sosyal bakımdan, mevcut tutum ve değerlere uymak ve onları pekiştirmek zorundadır, yoksa yeni değer ve tutum yaratmak, veya değişiklik yaratmak değil...bu yüzden haberleşme araçlarının ekonomik karakterleri, kitle komünikasyonunun tutum değiştirici bir öge olmaktan çok, mevcut tutumları pekiştirici bir öge olmasına sebebiyet vermektedir.» (80)

5. Kitle haberleşme araçları büyük (dönme yaratıcı) tutum değişikliğinde etkisizdirler : Siyasal propaganda üzerinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki; kitleden o zamana kadar inandığı bir siyasal görüşü, veya o zamana kadar desteklediği -oy verdiği- bir partiyi bırakıp, ters bir görüşü veya başka bir partiyi desteklemesini istemeyen, ama, hiç oylamaya katılmamasını, tarafsız kalmasını telkin eden siyasal propaganda çok daha etken olmaktadır.

Bu gibi kesin bir eyleme geçmeyi, kesin bir karar almayı, ve o zamana kadar kişiliğin özelliği olmuş temel inanç veya tercihlerden ayrılmayı savunan komünikasyon karşısında bireyler kaçınma eğiliminin etkisi ile mesajı duymazlıktan gelmektedirler. Sosyal psikolojinin derinlemesine incelediği bu sorun üzerinde fazla durmadan «dönme»lik, tarafsızlıktan zordur demekle yetinelim.

6. «Ego» -bağımlayıcı tutumlara yönelen komünikasyon etkisizdir : Komünikasyonun kullanımında en büyük güçlüklerden birisi, halk kitlelerinde «ego» -bağımlayıcı tutumları değiştirmekteki etkisizliktir. Bazı ileri toplumlardaki «zenci düşmanlığı»; az gelişmişlerin bazılarındaki «etnosentrik» tutumlar; ve kast veya kast benzeri kurumlar olan toplumlardaki bazı sınıflara ait üstünlük, aşağılık iddiaları değiştirilmesi çok güç olan tutumlardır. Bu gibi tutumlar, hem bireylerin *self-image*'lerini ayakta tuttukları için, hem de sosyal yapının bir inikası oldukları için, tek başına bir komünikasyon süreci ile değiştirilememektedirler.

7. Grup ilişkileri çözülrse etkenlik artar : *Shils ve Janowitz* (1948) araştırmasından beri bilinmektedir ki; bireylerin sahip ol-

dukları tutumlar, bireylerin içinde yaşadıkları sosyal hayatta mevcut üyelik bağları ile bağımlı oldukları gruplar değişmedikçe, kendilerini korumaktadırlar. II. Dünya Savaşı sırasında yapılan bu araştırma ile Nazi askerlerinin, Wehrmacht'ın *birincil gruplarında* önemli bir çözülme olana kadar, Müttefik propagandalarından etkilenmedikleri; birincil gruplarda çözülme başladıktan sonra ise hızla etkilenmeye başladıkları tespit edilmiştir. *Scramm*'ın Kore Savaşı sırasında Kuzey Koreli askerler üzerinde yaptığı araştırma da aynı sonucu vermiştir. (81)

Keza, grupta bir dağılma olmasa da, bireyin ilişkili olduğu grupta eskisi kadar yakın ilişkisi kalmaması hâlinde de, aynı sonuç ortaya çıkmaktadır: grup normlarını okşamayan iletişim, grup içinde, grupta uyumunu tam olmayan bireyleri öncelikle etkilemektedir. (82)

Nitekim Amerikanın Sesi radyosunun yaptığı bir başka araştırma da, «peyk ülkelerden kaçanların, inanılmaz derecede Batı tarafları ve amansız bir anti - komünist olmaları ile, bu insanların yıllarca komünist bir düzende yaşamış olmaları arasındaki çelişkiye dikkati çekmiş » ve şu sonuca varmıştır.

«Bu bireylerdeki tutum değişimi bazı belirli olaylar tesadüfler yüzünden oluşmakta; bu olaylar ve tesadüfler politik veya ideolojik mahiyette olaylar değil, makamını kaybetmek, tatmin edilmemek, görevde bulunduğu sırada istenilen çalışma standartlarının gerisinde kalmış olmak yüzünden cezalandırılmak...gibi sebeblere dayanmaktadır...Sonunda, kendi toplumlarında talihi bozulan bu insanlar gözlerini Batı'ya çevirmekte ve V. O. A'nın yayınlarından etkilenmeye başlamaktadırlar.» (83)

8. **Hazırlayıcı iletişime dayanmayan iletişim etkisiz kalır**: Kitlede yeni bir kültürün tutunmasını sağlayacak kadar geniş zihniyet değişikliği yaratmak isteyen bir iletişim tek başına etkili olmamaktadır. Buna karşılık, *Waples, Berelson, Broadshaw* (1940) araştırmalarından biri bilinmektedir ki, «önce yeni bir kanaat yaratacak *hazırlayıcı iletişimde* bulunmak, ve bunun ardından tutum değiştirici iletişimi başlatmak

(81) İbid, s. 66-67.

(82) İbid, s. 66.

(83) İbid, s. 67.

etkenliği arttırmakta bu yoldan daha büyük ve kolay tutum değişikliği yaratılabilmektedir.» (84)

9. **Karşıt - baskı altındaki bireylerin kararsızlığı :** *Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet* (1948) araştırmasıyla, karşıt baskı altında (+) kalan bireylerin, tutum değişimi öneren komünikasyondan çok geç etkilendikleri anlaşılmıştır. *Klapper'in* belirttiği gibi, «karşıt baskının yarattığı gerilim ve katlı - uyarıcı bireyleri tutum değişikliğini akla getiren konu ile ilgilenmeye zorlamak yerine, ilgilenmeme ve kaçınmaya itmektedir.» (85)

İki zıt yönde karar alma alternatifi ile karşılaşan birey, kendisine yönelen karşıt baskılar yüzünden, her iki yönde de karar almaktan cayar; seçimleyici kulak verme, ve seçimleyici algılama zıt baskılar yüzünden ilgilenmeyi geri bıraktırır.

10. **Kitle tarafından duyulmak, kitleyi değiştirmeye yetmez :** 1948 yılındaki *Wilson* araştırmasından beri bilinmektedir ki, kitleye ulaşabilmek ile kitleyi değiştirebilmek, değişik bir değere ısındırabilmek ayrı şeylerdir. *Wilson'un* araştırmasına göre, belgesel radyo programlarını dinleyenler bu yayınları «çok iyi», veya «oldukça iyi» izledikleri halde, bu yayınlardan ötürü tutum değiştirenler çok az olmuştur : yüzde 71 «çok iyi» , yüzde 24 «oldukça iyi» dinlemişse de, tutum değiştirenler sadece yüzde 5 oranında olmuştur.

11. **Kaynağın güvenilirliği sorunu :** *Hovland, Weiss* (1947) araştırmasından itibaren kitle üzerinde tutum değişikliği yaratmak isteyen propagandacıların çalışma alanlarındaki en büyük güçlük çözümlenmiştir. 1947'lere kadar kitlenin, ancak güvendiği kaynaklardan gelen komünikasyonun etkisinde kaldığı sanılmaktaydı. Bu yüzden de karşıt propagandanın kitle üzerindeki etkileri üzerinde yeterince durulmamaktaydı. Bu araştırmadan itibaren, kitlenin güvendiği bir kaynaktan gelen komünikasyondan etkilendiği kadar, güvenmediği bir kaynaktan gelen komünikasyondan da etkilendiği anlaşılmıştır.

Kaynağı güvenilir olan komünikasyon ile, kaynağına güvenilmeyen komünikasyon, ilk günlerde kitleye eşit etkide bulunmamakta «birincisinin yarattığı tutum değişimi fazla olmakta-

(84) İbid, s. 90-91.

(+) **Karşıt-baskı :** aynı anda, aile ve arkadaş grupları gibi birincil gruplar ile, siyasal parti veya sendika gibi ikincil grupların, veya çeşitli kişilik özelliklerinin etkisinde kalmanın yarattığı baskı.

(85) Klapper, a.g.e., s. 79.

dır. Ancak, her iki komünikasyonun mesajının algılanması - muhtevanın öğrenilmesi - bir fark göstermemektedir. Muhteva, her iki komünikasyonda da eşit olarak öğrenilmekte; fakat bir süre sonra her iki komünikasyonun da kaynağının nitelikleri unutulmaktadır. Bu yüzden zaman geçtikçe, güvenilir kaynaktan gelen komünikasyonun ilk andaki etkisi azalmakta; güvenilirliği düşük olan komünikasyonun ise etkisi artmaktadır.

Bu araştırma ile tespit edilen bu durumun önemi, özellikle, savaş, bunalım, siyasal huzursuzluk gibi dönemlerde halk kitlelerinin duyacakları kırgınlık yüzünden, ülkede o zamana kadar güven duyulmayan, değerli bulunmayan kaynakların hızla önem ve etkenlik kazanabileceklerini göstermiş olmasıdır.

Modernleşme ve kültür değişimi programlarında kullanılacak bir komünikasyondaki önemi ise, her yeniliğin uygulanmasındaki ilk dönemde halkın duyabileceği hoşnutsuzluk ve ilk - tepki sırasını, da, yenilikçi kadroların hiç önem vermediği bazı çevrelerin kitle üzerindeki etkilerinin hızla artabileceğine işaret etmesidir. Halk kitleleri, güvenmedikleri kaynağın sözlerinin etkisi altına girerlerken, aslında, bu kaynakların etkisi yüzünden değil, yenileşme programlarını iyi plânlayamayan otoritelerin halk üzerinde yaratacağı çeşitli kırgınlıklar yüzünden bu yola itilmiş olabilirler. (86)

12. Korkunun yoğunluğu : *Irving L. Janis ve Seymour Feshbach*'in korku yaratıcı komünikasyonun kullanımı üzerinde yaptıkları araştırmalar da önemli bilgiler sağlamıştır. Komünikasyonda gönderilen bilginin kitle tarafından öğrenilmesi ile, bu bilgilerin kitle tarafından öğrenilmesinden sonra kitlenin tutumlarındaki değişiklik üzerinde korku faktörünün etkisi konusunda farklar görülmüştür. Az korkutucu komünikasyon ile, çok korkutucu komünikasyon, kitleye muhtevayı öğretmek bakımından bir fark göstermemişlerdir. Ancak, tutum değişikliği yaratma bakımından fazla korkutucu komünikasyonun değil, az korkutucu komünikasyonun çok daha etkili olduğu; fazla korkutucu komünikasyon karşısında kalan kitlenin mesajı görmezlikten geldiği anlaşılmıştır. Keza; az korkutucu komünikasyon, hem ilk anda çok tutum değişikliği

(86) Genişçe bilgi için, Bknz : Ü. Oskay, a.g.t., s. 197-207.

(87) Genişçe bilgi için, Bknz : Katz, Cartwright, ve diğerleri, «**Public Opinion and Propaganda**,» New York, Holt-Rinehart-Winston, 1964, s. 320-336.

yaratmakta; hem de bu tutum değişikliğini uzun süre korumakta; karşıt propagandadan fazla etkilenmemektedir. (88)

Az gelişmiş ülkelerde kültür yenileşmesi sağlamak için yapılacak bir iletişim programının, çoğunlukla, mevcut değerlere belli ölçüde ters düşen yeni değerleri savunacağı düşünülecek olursa, iletişim sürecinde kullanılacak «korku» ögesinin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. *Janis ve Feshbach*'ların buldukları bir başka önemli sonuç, kitlede kısa sürede başlayacak ve sonuçlandırılacak bir eyleme geçme isteği yaratılmak istenildiğinde çok korkutucu iletişimin kullanılabilmesidir. Fakat, bu durumda kitleye hemen bir *karşı-teminat* sunulması gerekmektedir. Örneğin; bir hastalıkla savaş için kampanya açıldığında; devamlı sel tehdidi altında bulunan bir bölgede setleme ve su düzenlemesi için girişilecek çalışmalarını destekleyecek bir iletişim kampanyası açıldığında korku ögesinden yararlanmak mümkündür. Fakat, sadece, «setleme işini yapmazsanız gelecek yıl bütün tarlalarınız su altında kalır,» demekle kalırsa halk kitleleri bu korkutucu iletişimi bir kenara iterek, «Tanrının işine kim karşı çıkabilir, hem birşey olacağı da yok!» diyebilir. Oysa, «setleme işini yaparsanız, hem gelecek yıl fena geçeceğe benzeyen taşkınlardan kurtulmuş olacaksınız, hem de şimdikininki yarısı kadar yeni toprak kazanacaksınız, köyünüzün merası da su altında kalmayacak» şeklindeki bir muhteva ile dengeli bir korku ögesine dayanan iletişimin kullanılması hâlinde kitle hem korku ögesi yüzünden hemen harekete geçirilebilmekte; hem de bu isteği, uzun süreli bir amaç sayesinde, gelip-geçici olmaktan kurtulmaktadır.

Komünikasyonun kullanım sorunları ile ilgili bu bulguların az gelişmiş ülkelerin kendi şartlarına uygulanma olanakları hakkında yapılmış araştırmalar yoktur. Bu bulguların, insan doğası her toplumda ortak özellikler taşıyacağına göre, az gelişmiş ülkelerde de belli oranda geçerlilik taşıyacakları söylenebilir. Gerçekten, az gelişmiş ülkelerde çalışacak olan yabancı uzmanların ve araştırmacıların nelere dikkat etmeleri hakkında hazırlanan kitaplarda da aynı noktadan hareket edildiği görülmektedir.

KOMÜNİKASYONUN ÜÇ TEMEL GÖREVİ VE DENGECİLİĞİ :

Modernleşme çalışmalarında kullanmak istediğimiz takdirde, iletişim sayesinde neler yapabiliriz? Bu çalışmalarımız sıra-

(88) Geniş bilgi için, Bknz: Ü. Oskay, a.g.t., s. 218-224.

sında olanakları tam olarak hazırlanmış bir kitle komünikasyon programının yapabileceği global etkiler nelerdir? Bu sorulara cevap aramadan önce, az gelişmiş ülkelerdeki modernleşme ile iktisadî gelişmenin birbirinden ayrılmayacak iki oluşum olduğunu kabul ettiğimizi bir kere daha belirtmek gerekir. Yazımızın ilk sayfalarında ifade ettiğimiz gibi, az gelişmişlerde en büyük değer haline gelen değişim hem kültürel yapıyı, hem de sosyal yapıyı değiştirecek bir süreç olarak kabul edilmelidir. Bu anlayışla komünikasyon ile ilgili bilgilerimizi iyi kullanırsak, bu bilgilerimizle neler yapabiliriz? Bunu kısaca görelim :

Komünikasyonun üç temel görevi: Komünikasyon, en ilkel toplumdan günümüzdeki toplumlara kadar üç temel görev yüklenmiştir : *gözcülük, karar almaya katıcılık, öğreticilik.*

Az gelişmiş ülkelerde ise eski sosyal otoriteleri ister-istemez sarsan; eski ekonomik ve sosyal yapıyı kıyısından, köşesinden değiştiren doğal bir süreç vardır. Değişim, eski sosyal ilişkileri de sarsar. Teknik beceriler, kazandıracakları çıkarlar yüzünden, hiçbir plân ve program da olmasa, halk kitlelerine yayılmaya başlar. Şöförlük, oto tamirciliği, elektrik tesisatçılığı, traktör sürücülüğü gibi iş alanlarına, hiçbir ön-yetişme olanağı bulamayan on binlerce insan kendiliğinden girmeye başlar. Para ekonomisi köy yapısına etkiye başlar. Köylerde gençler ve gücü yetenler kasabalara, kentlere, hatta *metropol*'lere akına başlar. Yeni iş hayatı, yeni çalışma grupları, eski sosyal ilişkilere baş kaldırmaya başlar. Böyle bir durumda az gelişmiş ülkenin toplumu *komünikasyon bunalımı* içinde kalır; kamu görevlileri halk kitlelerinin, halk kitleleri ise kamu görevlilerinin ne zaman, ne yapacağını öğrenemediği ülkede hızlı fakat dengesiz bir değişim süreci işlemeye başlar.

Komünikasyon işte bu güçlük karşısında toplumu dengeli bir şekilde değiştirmek isteyenlere yardımcı olabilir. Bunları, yukarıda adlarını verdiğimiz üç temel görevi yerine getirerek gerçekleştirir. Yani;

- a. Milli gelişmenin yönü ve hızı hakkında bilgi verir; bu bilgi verme görevini yerine getirirken, *Pye*'ın dediği gibi, «kamu görevlerinin denetleyicisi, halk kitlelerinin ise şevklendiricisi» (89) olur,

(89) L. W. Pye, «*Communication, Institution Building, and the Reach of Authority*,» Bknz : Lerner and Schramm, a.g.e., s. 35-55.

- b. Karar alma ve eyleme geçmede halka katılma olanağı hazırlar, ve bu sayede iki yanlı bir komünikasyon olarak kullanıldığından halktan yöneticilere, yöneticilerden halka mesaj taşır,
- c. Halka yeni bir sosyal düzenin kurulmasını kolaylaştıracak ve bu yeni düzende ekmeğini kazanabileceği, toplumsal gelişmeye yük olmaktan kurtulmasını sağlayacak yeni becerileri programlı bir şekilde öğretir. (90)

Kitle komünikasyonunda kullanılacak haberleşme araçları, topluma bilmediği, görmediği, gitmediği yerler ve şeyler hakkında bilgi sağlar. Toplumun yaşadığı ortamın, diğer dünya ile ilişkileri hakkında bilgi verir, ve toplumun hem ufkunu genişletir, hem de toplumun «burçlarından ufukları gözetler.» Aynı toplum içinde ise, köyleri ve kapalı bölgeleri ülkenin bütününe bağlayarak, akrabalık, hemşerilik gibi Ortacağ sosyal değerleriyle yüklü sosyal ilişkiler yerine «toplum»un oluşumunu sağlar; geleneksel toplumdaki, modern topluma geçişe gerekli olan *uluslaşma süreci*'ni hızlandırır.

Aynı görev sayesinde toplumsal dikkatin odaklaşmasını sağlayan komünikasyon araçlarının kullanımı ile, toplumdaki yeni olanaklar veya tehlikeler hakkında geleneksel kaynaklara kulak veren toplumun, kitle haberleşme araçlarının haber ve bilgilerine eğilmeleri de sağlanır. Böylece, toplumdaki kitle haberleşme araçlarının politikasını çizenler toplumdaki olayların hangisinin önemli, hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğunu, halka hangi olayın ne zaman ve nasıl duyurulması gerektiğini kararlaştırmak ve bu konuda etken olmak imkânı bulurlar. Zira, geleneksel kaynaklar yerine, kitle haberleşme araçlarına dönen halk kitlelerinin karşısında «gate keeper» olma olanağı, geleneksel haber ve bilgi kaynaklarından, kitle komünikasyonunun politikasını tespit etme durumunda olanlara geçer. Hatta bu yolla, kişilerarası komünikasyon bile, bir ölçüye kadar, kitle haberleşme araçlarının yayın politikaları ile maniple edilebilir. Siyasal otorite, uluslaşma süreci ve değişme arasında denge kurulabilir.

Kitle haberleşme araçlarının girişeceği bir komünikasyon programı ile, ulusal kalkınmaya yardım edilebilir; milli pazarın genişlemesi sağlanabilir. Ancak, daha önce belirttiğimiz gibi, halkın isteklerini kamçılayan, yeni tüketim istekleri duymasına yol açan ko-

(90) Schramm, «Mass Media and National Development,» s. 125.

münikasyonun. ülkedeki gelişme temposunu, nisbi bakımdan bile olsa, çok yavaş gösterecek bir yoğunluğa çıkmaması gerekir. (91) Bu çeşit kullanım ile, kitle haberleşme araçları ile uygulanacak komünikasyonun, yenilikleri sevdirek «acculturation» için gereken ortamı sağlaması mümkün olur.

Kitle komünikasyonunun pazarı genişletme etkisi, yenilikleri tanıtması ve tanıtarak sevdirmesi yüzündendir. *Schramm*'ın belirttiği gibi, «insanlar bildiklerini, gördüklerini, tanıdıklarını severler... kitle haberleşme araçları...tanıtma etkileriyle yeni beğenilerin ortaya çıkmasını sağlarlar.» (92)

Unutulmaması gereken nokta, halkın, yeni beceri ve yeni beğenileri alabilmesi için, belli bir eğitim düzeyine çıkmış olması gerektiğidir. Bu bakımdan da, kitle komünikasyonu yetişkinlerin farkında olmadan birşeyler öğrenmesini sağladığı gibi; kitle haberleşme araçlarının programlı bir kullanımı ile halk kitlelerine bu ilk bilgilerin öğretilmesi de mümkündür. Özellikle halk dersanelerindeki öğretmenlerin yanısıra kullanılacak olan radyo ve televizyon ile, belgesel amaçlar için kullanılacak harita, afiş, kitap, resim, *slide* ve film bu konuda çok yararlı olabilmektedir. Kitle haberleşme araçlarının asıl etkenliği habercilik alanındadır. Öğreticilik işi ise, ayrı bir gayreti ve kişilerarası -yüzyüze- komünikasyonu gerektirdiğinden, kitle haberleşme araçlarından tek başlarına öğretmen olarak değil, öğretmene yardımcı ve öğrenmeyi hızlandırıcı araçlar olarak yararlanmak gerekir. (93)

Bu programlarda, ayrıca, tartışma grupları, yerel uzmanların yönetimindeki eylem çalışmaları gibi metodların kullanılması ile, kitap, öğretmen, kitle haberleşme araçları, ve en önemlisi kitlenin kendiliğinden duyacağı gayret faktörlerinin kombine bir hâle getirilmesine dikkat edilmelidir. (94)

SONUÇ : Değişim ile komünikasyon arasında, dolaysız olmakla beraber, çok geniş bir muhtevaya dayanan ilişkiler vardır. Kültürel değişim, kendisinin önünde yer alması gereken sosyal yapı değişimine bağlıdır. Kitle komünikasyonu kültür değişimine etki eder; kitle komünikasyonundan kültür yenileşmesinde yararlanması mümkündür. Ancak, bunun için sosyal yapının da değişmesi, «çıkar»ve «kayıp»ların bağlı olduğu sosyal ilişkilerin değiştiril-

(91) Schramm, «Mass Media and ...», s. 131.

(92) İbid, s. 137-38.

(93) İbid, s. 140-43'den özet olarak.

(94) İbid, s. 144.

mesi gerekir. Bu yolla, eski sosyal yapı ortada kalmadığı için toplumdaki kültürel içerikleri belirleyen ana etkenler ortadan kalkacağından, yeni sosyal yapının kuruluşu yeni kültürü hızla lüzumlu kılmaya başlar. Toplum için bir ihtiyaç haline gelen, ve eski sosyal yapının kültürü tarafından örselenmesine engel olunan bu yeni kültür'ü kitle iletişimasyonu ile hızla benimsetmek; ülke çapında ortak bir kültür yaratmak kolaylaşır. Yeni kültürün tutunması sonunda, toplum, ekonomik gelişmeyi köstekleyen eski değerlerden kurtulduğu gibi, çalışmayı, tasarrufu, gerektiği yerlerde harcamayı teşvik eden; kırsal bölgeler veya kapalı bölgeler ile bütün ülkeyi birbirine katan bir doku kazanır. Böylece, geleneksel bir toplumken, programsız ve dengesiz bir değişim süreci yüzünden, kültür gelişmesi ile maddi gelişmesi birbirine uymayan, bunalım içinde bir toplum olma durumuna düşecek olan azgelişmiş ülkelerde, dengeli; gelişme yönü önceden kestirilebilir, ve kültür yapısı ile maddi yapısı birbirini tamamlayan toplumlar kurulmuş; azgelişmiş bir ülkede dengeli bir «acculturation» sağlanmış olur.

Kısacası; azgelişmiş ülkelerdeki değişim ile iletişimasyon süreçlerini başıboş bırakmak yerine, bunları, birbirlerine faydası dokunacak şekilde birlikte düzenlemenin yararları vardır. Böyle bir işte başarı kazanmamız ise, ne kitle haberleşme araçlarının «sihirli» bir gücü olduğunu sananların söylediklerini; ne de kitle haberleşme araçlarının «güçsüz» ve «şamatacı» araçlar olduğunu söyleyenleri izlemekle mümkündür. Kitle haberleşme araçlarının güçlülüğü, veya güçsüzlüğü; veya bizim ölçülerimizce «doğru» olan bir değişime yararlı olup olmamaları, bize bağlıdır. Toplum içindeki siyasal iktidarın ülkenin ve halkın genel yararlarından yana olmasını; bu sorunları anlayabilecek yetenekte insanlara dayanmasını sağlayabilirsek, kitle iletişimasyonunun gücünü ve güçsüzlüğünü iyi bilen bir kadro ile önemli işler yapabiliriz. Siyasal iktidarın, Schramm'ın dediği gibi, ne yapacağını tespit etmemiş bir iktidar olduğu bir ülkede ise fazla umutlu olmak için sebebler çok azdır. Kaldı ki, gene Schramm'ın belirttiği gibi,, «kitle haberleşme araçlarının kullanımını elinde tutanlar, gerçekte sahip olmaları gereken statülerden daha yüksek bir statü elde ederler, ve halkın gözünde, lâıyk olmadıkları bir meşruluk kazanırlar.» (95) Bu durumda ise, kitle haberleşme araçlarıyla, yenilikçilerin amaçları dışında kullanılacak olan kitle iletişimasyonu, geri toplumsal yapı değiştirilmediği sürece, amansız ama zararlı ve tutucu bir etkinlik kazanır ve geri yapıyı pekiştirir.

(95) İbid, s. 135.